

İçindekiler Tablosu

Son Osmanlı Hükümeti	8
İstanbul ve Ankara Arasında Yakınlaşma Çabaları	10
İstanbul Hükümeti'nin Çekilmesi Sürecindeki Gelişmeler	19
Dipnotlar	21

Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI

Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

İtilaf devletleri, 30 Ekim 1918'de çok ağır koşullar taşıyan ve bazı maddeleri açısından da birtakım gizli amaçları olduğu aşıkâr olan Mondros Mütarekesi'ni Osmanlı Hükümeti'ne imzalatmış bulunuyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un 14 maddeden ibaret programında, "milletlerin kendi kaderine hakim olmasını" temin eden 12. maddeyi, Osmanlı Devleti de kabulde bir beis görmeyerek benimsemişti. Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesiyle, gerçekten kabul edilebilecek olan bu prensibin uygulaması yönünde Birleşik Devletlerin bir icraatı görülmediği gibi, İtilaf Devletleri mütareke hükümlerini çok geçmeden ihlal ettiler.¹ Başta İstanbul ve İzmir olmak üzere memleketin işgal edilmeye başlanması üzerine, meseleyi siyaseten çözmeyi tercih eden Osmanlı Hükümeti'nin başarısız kalması karşısında durumu yerinde ve doğru olarak tespit eden askerî yetkililer, gerekli tedbirleri almakta gecikmediler.

14 Ekim 1918 tarihinde sadarete getirilen Mareşal Ahmet İzzet Paşa, 25 gün gibi kısa süren iktidarında Mondros Mütarekesi'ni imzalamaya mecbur kalmasına rağmen, önemli işler de başarmıştır. Rumların muhtemel taşkınlık ve tahriklerine karşı gerekli tedbirleri almış, önemli kilit noktalarına devletin takdir ve güvenini kazanmış şahsiyetleri tayin etmiştir.² Yusuf İzzet Paşa'yı karargâhı Bandırma'da bulunan 14. Kolordu Kumandanlığı'na,³ Cevad (Çobanlı) Paşa'yı Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyasetine,⁴ 3. Kolordu Kumandanı Miralay İsmet Bey'i Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na tâyin etmiştir.⁵ 31 Ekim 1918'de de Birinci Kafkas Kolordusunu lâğvederek, Kâzım Karabekir Paşa'yı Harbiye Nezareti emrine almıştır.⁶ Kaldırılmış bulunan "Teşkilat-ı Mahsusa" Başkanı Albay Hüsamettin (Ertürk) Bey'in emrindeki depolarda bulunan silah ve cephanenin anî baskınlarla boşaltılarak Anadolu'ya sevkine göz yummuştur.⁷

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin istifasından sonra, 11 Kasım 1918'de sadarete getirilen Tefik Paşa Dönemi'nde Türkiye aleyhine olan hareketlerde gözle görülür bir hızlanma meydana gelmiştir. İstanbul'da bulunan okullar, kışlalar, resmî ve özel binalar yabancı askerler tarafından işgal edilmiştir. Fransız ve İngiliz askerleri memleketin diğer yerlerinde bu hareketlerine devam ederken, yapılan baskılara daha fazla dayanamayan Sultan Vahdeddin, 21 Aralık 1918'de bir irade ile Meclis-i Mebusanı feshetmiştir.⁸ Bu gelişmeler karşısında Tefik Paşa'nın istifa etmesi üzerine hükümeti kurma görevi Damat Ferit Paşa'ya verildi. 4 Mart 1919 tarihinde iktidara gelen Damat Ferit ilk icraat olarak Divan-ı Harb-i Örfî'de bulunan sivil üyelikleri kaldırarak sadece askerleri bıraktı.⁹ Böylece eski İttihat ve Terakki kabinelerinde görev almış nazır ve bazı üst düzey yöneticiler tutuklanmaya başladı.¹⁰

Bu sırada tüm memlekette büyük heyecan ve tepkiye sebep olan bir hadise meydana gelmiş; Yunanlılar, İtilaf Devletlerinin de desteği ile 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmişlerdi. İzmir'in işgalinin ertesi günü, 16 Mayıs 1919'da "Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi" Cevat Paşa "Her kıt'a toplu, silah başında ve disiplinli kalmalıdır" şeklindeki emrini verdi. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa ise, ilk iş olarak Batı Anadolu'daki buhranlı duruma düzen vermek ve tedbir almak, dağılan 17. Kolordunun 56. firkasını yeniden derleyip toparlamak göreviyle Albay Bekir Sami Bey'i (Kunduk) Batı Anadolu'ya gönderdi. Bandırma'daki 61. tümenin başına da Albay Kazım (Özalp) Bey'i getirdi.

Yunanlıların İzmir'den sonra Urla, Çeşme, Torbalı ve Menemen'i işgal etmeleri üzerine, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat (Çobanlı) Paşa, 22 Mayıs 1919 tarihinde ilgili makamlara gönderdiği şifre emirde, her çeşit malzeme, silah ve cephanenin emin yerlere naklettirilmesini ve silah teslimi gibi zilletlere meydan verilmemesini istedi.¹¹ Gerçekten

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

verilen bu emirler çok cesurcaydı. Çünkü Mondros Mütarekesi gereğince silahların müttefiklere teslimi gerekiyordu. Halbuki bu işi uygulamaya memur olan en yetkili bir makam, mütarekenin bu hükmünü hiçe sayarak silahların teslim edilmemesini istiyordu.

Bu arada Ayvalık'ta bulunan 172. Alay Kumandanı Yarbay Ali (Çetinkaya) Bey, 28/29 Mayıs sabahı karaya çıkmak isteyen Yunan birliklerini, emrindeki az sayıda kuvvetle karşıladı. Balıkesir mutasarrıfı ile 172. Alay Kumandanı'nın çarpışmaların başladığını bildiren telgraflar üzerine,¹² mesele hemen Meclis-i Vükela'da görüşüldü. Meclis hararetle tartışmalardan sonra, bilhassa Ahmet İzzet Paşa'nın teklifiyle, "Düşman ilerlediği takdirde ateşle karşılık verilmesi ve direnilmesi, ancak lüzumunda geri çekilmek de dahil olmak üzere, askerinin esir düşmemesi için gerekli tedbirlerin alınmasına" karar verdi.¹³

Teslimiyetçi bir çizgide yürüyen hükümetin Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, 22/23 Haziran 1919'da Balıkesir Mutasarrıflığı'na gönderdiği bir yazıda, işgaller ne denli haksız olursa olsun, hakkımızı ancak siyaseten savunabileceğimizi, karşı koyarak bu meselenin üstesinden gelinemeyeceğini, açık talimata aykırı hareket edenlerden hesap sorulacağını bildirmiştir.¹⁴ Üstelik Harbiye Nazırı'nın da 14. Kolordu'ya gönderdiği yazı Dahiliye Nazırı'nın görüşlerini destekler mahiyetteydi.¹⁵ Buna rağmen Konya vilayeti ile Karesi ve Kütahya sancaklarında, daha bazı yerlerde ordu müfettişlerinin emriyle 1311 ve 1316 doğumlular silah altına çağırılmış ve diğer doğumlulardan da gönüllüler toplanmaya başlanmıştı. Üstelik bunların sefer masrafları için de halktan yardım toplanıyordu.¹⁶ Bunun üzerine Dahiliye Nazırı, bütün vilayetlere ve mutasarrıflıklara gönderdiği şifre genelge ile, hükümetten böyle bir emir verilmediği için, bu tür hareketleri tertip edenlerin şiddetle cezalandırılacağını bir kere daha yineliyordu.¹⁷ Öyleyse, Dahiliye Nazırı için herşey bitmiştir. Karşı koyarak boş yere insanımızı kırdırmaya gerek yoktur. Paris'te toplanan konferans son ümittir. Bunun için merkezden emir almadan bu tür hareketlere girişenlere mani olunmalı, ahali ikaz edilmeliydi.¹⁸ Gelişmelerden son derece endişeye düşmüş olduğu anlaşılan Damat Ferit Hükümeti, "Müdafaa-i Millîye ve Redd-i İlhak" Cemiyetlerinin çalışmalarına asla yardımcı olamayacağını ilan ediyordu. Bütün bunlardan bir netice alamayan hükümet, Dahiliye Nazırı Adil imzasıyla 29 ve 30 Temmuz 1919 tarihiyle hemen tüm vilayet ve mutasarrıflıklara gönderdiği şifre telgrafla, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in yakalanarak derhal İstanbul'a gönderilmelerini istedi.¹⁹ Damat Ferit'in bu icraatlarına ancak bir hafta dayanabilen Ahmet İzzet Paşa, senelerce kumandası altında birlikte çalışmış olduğu, memleketin bu iki güzide evladının tutuklanmasına karşı çıkararak, 29 Temmuz 1919'da istifasını vererek hükümetten çekilmiştir.²⁰ Diğer taraftan, 3. Ordu Müfettişliği görevinden alınmış olan Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik mesleğinden kovulmasına, haiz olduğu nişanlarla, uhdesinde bulunan fahrî yaverlik rütbesinin kaldırılmasına karar verildi.²¹ Bu arada Damat Ferit, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı istenilen şekilde hareket etmediğine kanaat getirdiği Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı görevinden alarak, 13 Ağustos 1919'da bu göreve, "Kuvâ-yı Millîye'nin hakkından ben gelirim" diyen emekli Ferik Süleyman Şefik Paşa'yı getirdi. Bununla da yetinmeyerek, Kolordu kumandanlarının "Kolordu ahz-ı asker" başkanlıkları ile şifreli muhaberede bulunmalarını yasakladı.²²

Fakat Kolordu kumandanları bu emri dinlemediği gibi, 28 Ağustos'ta azledilen 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın yerine tayin edilen Mirliva Ahmet Hulusi Paşa'ya baskı yaparak bu görevi kabul etmesini engellediler. Damat Ferit, kendisine muhalif olan çevreleri sindirmek amacıyla teşkil ettirdiği Divân-ı Harplerle, eski İttihad ve Terakki kabinelerinde görev almış birçok devlet adamını mahkemeye sevk etmiştir.²³ İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb'e aralarında Ahmet İzzet, Mustafa Kemal,

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların da bulunduğu gizli bir liste vererek; “siyasî düşmanlarım” diye nitelediği bu kişilerin tutuklanarak Malta’ya sürgün edilmelerini istemiştir.²⁴

Bütün bunlara rağmen, Anadolu’da bazı ordu komutanlarınca, hükümetin icraatlarına ters düşen emirler verildiği de oluyordu. Nitekim, Yunanlılara karşı halkın gösterdiği direniş karşısında, 2. Ordu Müfettişliği, “Ahz-ı asker kalemi riyaseti”ne yazdığı şifre telgrafta, millî hareketin engellenmemesini, her suretle takviye ve tanzimi hususunun tüm mülkî ve askerî memurların ve memleketin ileri gelenlerinin vatanî vazifesi olduğunu bildirmiştir.²⁵ Ancak, karşı tedbirleri, yani hükümetin çete olarak nitelendirdiği Kuvâ-yı Millîye’nin hemen dağıtılmasını isteyen ve destekleyen İtilaf Devletleri idi.²⁶ Bu gelişmeler karşısında Heyet-i Temsiliye, tüm hareketini Ferit Paşa Hükümeti üzerinde toplamaya özen göstermiştir. Hükümetin takip ettiği düşmanca tutum karşısında Mustafa Kemal Paşa, Dahiliye Nazırı’na çektiği 11 Eylül 1919 tarihli telgrafında, milletin güvenini kazanmış yeni bir hükümet kuruluncaya kadar, Türk milletinin İstanbul Hükümeti ile muhabere ve münasebette bulunmayacağını, ordunun da millettten ayrılmayacağını bildirmiştir.²⁷

Sivas Kongresi ertesinde Dahiliye Nazırı Adil Bey ve Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa’nın Kuvâ-yı Milliye hareketine karşı yürüttüğü çabaların sonuçsuz kalması hükümetin durumunu hayli sarsmıştı. Kabine üyeleri arasında anlaşmazlık baş göstermesi ve memleketin her yanından hükümetin çekilmesi için telgraflar yağmaya başlaması üzerine Damat Ferit Paşa, 1 Ekim 1919 tarihinde hükümetin istifasını verdi. Yeni kabineyi kurma görevi önce Tevfik Paşa’ya verilmişse de, onun görevi kabul etmemesi üzerine, bu göreve Ali Rıza Paşa getirildi. 2 Ekim 1919’da iktidara gelen kabinenin ilkesi, “Meşrutiyet’in takviyesi ve Anadolu ile anlaşma ve yakınlaşmanın teminini sağlamaktır.”²⁸ Bunun yanı sıra Kuvâ-yı Millîye’ye sempati duyan ve millî birliğe taraftar olanların bu kabinede bir araya gelmesi, Heyet-i Temsiliye’yi umutlandırmıştı. Sadrazam Ali Rıza Paşa, ilk iş olarak Cevat (Çobanlı) Paşa’yı yeniden Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine getirdi.²⁹ Harekat-ı Millîye’ye ait telgrafnameler eski hükümet tarafından murakabeye tabi tutulmakta idi.³⁰

Ali Rıza Paşa Kabinesi, 11 Ekim 1919 tarihli toplantısında, Kuvâ-yı Millîye ile ilgili telgrafların denetlenmeye tabi tutulmaları hakkında, Damat Ferit Paşa Hükümeti’nce getirilen tahdit usulünü kaldırdı.³¹ Bu arada Mustafa Kemal Paşa, 7 Ekim 1919 tarihinde padişaha bir telgraf çekerek, Damat Ferit Paşa Kabinesi’ni azlettiğinden dolayı, millet adına teşekkür etmiştir.³² Sadrazam Ali Rıza Paşa da, Mustafa Kemal Paşa’ya çektiği 8 Ekim tarihli telgrafında, teşekkür telgrafına padişahın memnun olduğunu kendisine bildirmiştir.³³ Bu gelişmeler üzerine, Mustafa Kemal Paşa, sadrazama bir telgraf çekerek, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kabul edilen esaslara riayet edilmesi, “Meclis-i Mebusan” toplanıncaya kadar düşmanlarla herhangi bir taahhüde girişilmemesi, millî harekete katılmış veya bu hareketi tasvip etmiş olanlar hakkında yapılmakta olan soruşturmaların durdurulması gibi şartların kabul edilmesi halinde, Kuvâ-yı Millîye’nin hükümeti destekleyeceğini bildirdi. Ali Rıza Paşa Hükümeti de, Mustafa Kemal Paşa’ya bir telgraf çekerek, kendisiyle yüz yüze görüşmede bulunmak üzere Salih Paşa’nın Samsun yoluyla Amasya’ya gönderildiğini bildirdi.³⁴ Böylece Amasya’da 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında yapılan görüşmeler sonunda antlaşmaya varılarak bir protokol imzalanmıştır.³⁵

Ancak, görülen o ki, Sivas Kongresi’nden sonra çok güçlenmiş olan Kuvâ-yı Milliyeciler, bu hükümet zamanında güçlerini daha da arttırmaya başlamışlardı. Bir ara Müşir Zeki Paşa’nın idaresi altında yeni bir hükümet kurulacağı haberi yayılması üzerine Mustafa

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Kemal Paşa, 2 Kasım 1919'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya, "Sadrazamın hiçbir şekilde iktidardan ayrılmamasını, aksi takdirde bütün memleketin tekrar İstanbul'la ilişkilerini keseceğini" bildirdi.³⁶

Bu arada Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Dairesi, Kuvâ-yı Millîye'nin iaşesinin temin suretine ait bir talimat yayınlarak, teşkilatın iaşesinin bölgelerinde bulunan düzenli birlikler tarafından temin edileceğini, kumandanlarının da bölgelerinde bulunan Kuvâ-yı Millîye'nin mevcudunu, iaşe ettikleri insan ve hayvan adedini, fazladan beslediği kadrosu varsa ne yapması gerektiğini bildirmiştir. Ancak şu kaydı da koyarak, dikkatli olunmasını istemiştir: "Gerek tabelalarda ve gerekse iaşe cedvel ve makbuzlarında Kuvâ-yı Millîye namı derc edilmeyecek (Kolordunun kıtaat-ı sairesinden misafirdir.) mahlasıyla idhal ettirilecektir. Kıtaat-ı Nizamiyeden Kuvâ-yı Millîye iaşesine verilen iaşe mevaddı nazar-ı dikkati celb etmeyecek derecede te'min ve i'ta eylenecek ve bu husustaki muhaberat ve vesaik daima tarafımızca mahrem bir surette cereyan ve hıfz ettirilecektir. 4 Kanûn-ı evvel 1919."³⁷ Ancak, Kuvâ-yı Millîye tarafından Gördes "Duyûn-ı Umumiye" sandığından makbuz mukabilinde bir miktar para, erzak ve saire alınması üzerine, Maliye Nezareti bu türlü müdahalelerin engellenmesi için Harbiye Nezareti'nce icap edenlere kat'i tebligat yapılmasını istemiştir.³⁸ Bilindiği üzere, 3. Ordu Müfettişi iken görevine son verilen, bunu takiben askerlik mesleğinden istifa eden Mustafa Kemal Paşa hakkında, önceki hükümet tarafından askerlikten ihraç ve sahip olduğu nişan ve madalyalarla, fahrî yaverlik rütbesinin alınmasına dair 9 Ağustos 1919 tarihinde bir irade-i seniyye çıkarılmıştı. Bu kere Harbiye Nezareti, bu muamelenin bir mahkeme kararına iktiran etmemesi sebebiyle kanunen uygun olmadığı için düzeltilmesi, sahip olduğu nişan ve madalyaların iadesi ile yalnızca askerlikten istifasının kabulüne dair 28 Aralık 1919'da bir tezkere verdi.³⁹ Bunun üzerine 29 Aralık 1919 tarihinde toplanan Vükela Meclisi, hiçbir Divân-ı Harb'in hükmüne dayanmaksızın yapılan bu muamelenin düzeltilmesi hususunda, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa, fakat "tard olunmuş" tanınmasına ve geri alınan nişan ve madalyalarının iadesi için bir iradenin alınmasını gerekli görmüş, ancak "fahri yaverlik" rütbesinin doğrudan doğruya padişah tarafından verilmiş olmasından dolayı bu hususta bir şey denilemeyeceğine karar vermiştir.⁴⁰

Bu hükümet Kuvâ-yı Millîye ile eşkiya çetelerini kesinlikle ayırmış, "Kuvâ-yı Millîye" unvanını şahsî menfaatlerinin teminine alet edinen ve buna cüret edenler hakkında kanunî soruşturma başlatmıştır.⁴¹ Nitekim Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi, Nazilli'de Aydın Mutasarrıf Vekili'ne "Gayet müsta'cel, dakika te'hiri gayr-i caizdir" kaydıyla gönderdiği şifre telgrafla, Demirci Mehmet Efe'ye isnad edilen olayların kendisinin "mazhar-ı afv"ı olmazdan ve hareket-ı milliyeye iştirak etmezden evvelki zamana ait olduğu ve halen kendisinin asayişin muhafazası ve vatanın müdafaası uğrunda çalışmakta bulunduğunu bildirmiştir.⁴² Bu sırada millî kuvvetlerin Batı Cephesi'ndeki taarruzları üzerine, General Milne, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği sert bir nota ile, müttefik birliklerine karşı girilen bu hareketin derhal durdurulmaması halinde, "şimdiki mevkilerinden ileri gitmemeleri" için Yunanlılara vermiş olduğu emri kaldıracağını ve onlara "daha ileri mevziler almaları hususunda" yeni emirler vermek zorunda kalacağını bildirdi.⁴³ Bu gibi tehditler millî kuvvetleri yıldırılmamış olsa da, Batı Anadolu'da büyük bir toprak parçası daha Yunanlılara verilmiş oluyordu. "Milne Hattı" adı verilen, Türk ve Yunan kuvvetlerinin geçemeyecekleri bu hat hususunda general, 3 Kasım 1919'da Osmanlı Hükümeti'ne bir nota vererek, Kuvâ-yı Millîye'nin 12 Kasım tarihine kadar bu hattın 3 km. geri çekilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁴⁴ Ancak Harbiye Nazırı Cemal Paşa, General Milne'e gönderdiği bir nota ile, bu durumun meydana getireceği mahzurlara işaret ederek, hükümetin vereceği geri çekilme emrinin dinlenmeyeceğini bildirmiştir.⁴⁵ Kuvâ-yı Millîye hareketinin devam etmesi

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

karşısında son derece hiddetlenen General Milne, Harbiye Nezareti'ne çok sert bir nota vererek, bu durumdan Osmanlı Hükümeti'ni sorumlu tuttu. Fakat Harbiye Nazırı'nın da bu notaya cevabı onun kadar sert oldu. Notada bu duruma Yunanlıların yaptıkları zulüm ve vahşetin sebep olduğunu belirterek, memleketlerini korumaya çalışan Türk halkını bu işten menetmeye kimsenin muktedir olamayacağını bildirdi ve barış konferansına bu cevabın da duyurulmasını istedi.⁴⁶ Bu sırada, İzmir'in Yunanistan'a ilhak edileceği haberleri üzerine, Sadrazam Ali Rıza Paşa ve Hariciye Nazırı Reşit Paşa, Amiral de Robeck'i ziyaret ederek, böyle bir teşebbüs vukuunda Anadolu'da çok vahim durumların ortaya çıkabileceğini bildirdiler. Amiralin meseleyi Londra'ya yazacağı sözüne rağmen, Osmanlı Hükümeti, 23 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa'yı gelişmelerden haberdar etti. Ayrıca gerekli talimatın gönderilmek üzere olduğunu bildirerek, bu husustaki mütalaasını sordu. Bu sıralarda Ankara'ya varmış olan Paşa, 29 Aralık'ta bu yazıya verdiği cevapta, "İzmir'in ilhaki teşebbüslerine siyaseten ve fiilen karşı konulacaktır" şeklinde üstü kapalı bir cevap verdi.⁴⁷

Nihayet 12 Ocak 1920 tarihinde açılan Meclis-i Mebusan, 28 Ocak'ta yapılan gizli celsesinde "Misâk-ı Millî"yi kabul etti. İtilaf Devletlerinin emellerine ters düşen bu kararları Osmanlı Meclisi altında yayımlamak gerçekten büyük bir cüretti. Çünkü İzzet Paşa Kabinesi'nden sonra iş başına gelen Osmanlı hükümetleri, müttefik devletlerin ileri sürdükleri hemen her isteği kabul etmek zorunda kalmışlardı. Üstelik İtilaf Devletleri bu iktidar Dönemi'nde, düzenli Türk birlikleri ve Kuvâ-yı Millîye'nin birbirlerine daha çok yardım etme durumuna girdiğini görmekte gecikmediler. Çünkü Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa, Kilikya'da Fransızlara, İzmir'de de Yunanlılara karşı direnen Kuvâ-yı Millîye'ye açık destek vermişlerdi. Bu sebeple paşaların görev başında kalmalarına tahammülleri kalmayan İtilaf Devletleri yüksek komiserleri, 20 Ocak 1920'de Osmanlı Hükümeti'ne bir nota vererek, Cemal ve Cevat Paşaların 48 saat içinde görevlerinden uzaklaştırılmalarını istediler.⁴⁸

Hükümet bu suçlamalara karşı kendisini savunduysa da, istifa edip Damat Ferit'e yeniden iktidar yolunu açmamak için, 21 Ocak 1920 akşamı paşaların istifa etmiş olduklarını bildirdi.⁴⁹ Ancak 3 Mart 1920'de hükümetin istifası bölgedeki karışıklık ve müdahalelerin daha da artmasına sebep oldu. Yeni hükümeti kurma görevi Salih Paşa'ya verildi. 8 Mart 1920 tarihinde göreve başlayan Salih Paşa'nın işi gerçekten zordu. Nitekim, İtilaf Devletleri, zaten İstanbul'un Türklerde kalmasını istemediklerinden baskılarını daha da arttırmaya başladılar ve Osmanlı Devleti'ne barış şartlarını zorla kabul ettirmek için 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ettiler. Askerî ve mülkî erkandan pek çok devlet adamını tutuklayarak Malta'ya sürdüler.

Bununla da yetinmeyen İtilaf Devletleri, 27 Mart 1920'de Osmanlı Hükümeti'ne ortak bir nota vererek, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının İstanbul Hükümeti'nce red ve inkar edilmesini istediler. Kuvâ-yı Millîye hareketini "meşru hakların müdafaası" olarak nitelendiren Salih Paşa, İtilaf Devletlerinin isteklerini reddederek 2 Nisan 1920 tarihinde istifa etti. Böylece Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart 1920'de, Sivas'taki 3. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği bir yazı ile, İstanbul'da meclis dahil, hükümet daireleri ve telgrafhanelerin işgal edilmesinden dolayı, hilafet ve saltanat merkezi ile diğer resmî makamlara maruzatta bulunmanın mümkün olmadığını bildirdi. Ayrıca, milletçe alınması gerekli tedbirler için, bütün vilayetlerdeki sivil ve askerî amirlerden Heyet-i Temsiliye ile temasa geçmelerini istedi.⁵⁰

Ayrıca 17 Mart 1920 günü İstanbul ile resmî ve özel telgraf konuşmalarını ve telgraf

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

memurlarının kendiliklerinden yapacakları gizli konuşmaları yasakladı.⁵¹ Aynı gün, Heyet-i Temsiliye'nin bilgisi ve izni olmadıkça hiçbir makam ve hiçbir memurun İstanbul ile konuşma yapamayacağını ilgililere bildirdi.⁵² Aslında yerli ve yabancı çevreleri rahatsız eden Misâk-ı Millî idi. Bu gelişmeleri dikkatle takip eden Damat Ferit Paşa ve Hürriyet-İtilaf Fırkası, İstanbul'da Anadolu'daki gibi bir karşı kuvvet ortaya çıkmak üzere olduğu, fakat kendisi iktidar mevkiine dönerse, bu kere kesin bir darbe ile asayişini geri getireceğini ve Anadolu'nun kuvvetini yok edeceği konusunda ilgilileri ikna etti. Böylece İtilaf Devletlerinin baskısına daha fazla dayanamayarak istifa eden Salih Paşa'nın yerine, 5 Nisan 1920'de Damat Ferit Paşa sadaret makamına getirildi. Damat Ferit Paşa'yı yeniden iktidara getiren Hatt-ı Hümayun'da Kuvâ-yı Millîye aleyhinde hükümler vardı. Bunda Kuvâ-yı Millîyecilerin yaptıkları hareketler suç telakki kabul ediliyor, bu hareketleri teşvik ve tahrik etmiş olanların cezalandırılması isteniyordu.⁵³ Bu bakımdan, Damat Ferit Paşa'nın bu iktidarı zamanında Ali Rıza ve Salih Paşaların icraatlarına tamamıyla ters düşen davranışlar meydana gelmiştir. Millî Mücadele hareketine karşı düşmanca ve çok sert tedbirlere başvuruldu. Ferit Paşa'nın bu hükümeti, Türk tarihine kara leke olarak geçmiş rezilce ve zalimce uygulamalara maruz kalmıştır. 8 Nisan 1920 tarihinde İngiltere Yüksek Komiseri Amiral de Robeck ile görüşüp, onayını aldıktan sonra 11 Nisan 1920'de Meclis-i Mebusan'ı dağıtmıştır.⁵⁴

Ancak, iktidarın bu tutumu kendisine bir şey kazandırmadığı gibi, aksine Anadolu'da kurulmakta olan millî teşkilatın, bir devlet disiplini içerisinde meşru hale gelmesini kolaylaştırarak, hızlandırmıştır. Kuvâ-yı Millîye hareketini bir şekavet hareketi olarak niteleyen Damat Ferit, İngilizlerin de desteğini alarak, bu hareketi yok etmek için Kuvâ-yı İnzibatiye adıyla bir ordu meydana getirmiştir. 18 Nisan 1920 tarihinde kurulan, alay, tabur ve bölüklerden müteşekkil; sözde gönüllü, aslında maaşlı askerlerden meydana gelen bu teşkilatın başına Süleyman Şefik Paşa getirilmiştir.⁵⁵ Bu arada TBMM, Damat Ferit'in Millî Mücadele aleyhinde meydana getirdiği olumsuz cereyanları önlemek, ayaklanmaları kıskırtanları, idare edenleri ve katılanları yola getirmek amacıyla 29 Nisan 1920'de çıkardığı Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile bu gibileri idam cezasına mahkûm etmiştir. Bu arada Kuvâ-yı Millîye yanlısı birçok kumandan, gıyablarında idama mahkûm olduğu gibi, Anadolu'ya geçerek Kuvâ-yı Millîye'ye katılan pek çok subay da askerlikten tard edilerek, ihraç edilmişlerdir.⁵⁶

Bu sırada, 22 Haziran 1920'de Anadolu içlerine doğru ilerleyen Yunan kuvvetleri, 20 Temmuz'da bütün Trakya'yı işgal etmiş bulunuyorlardı. 17 Haziran 1920'de Paris'te toplanan konferansta, İtilaf Devletleri barışı imzalamak veya reddetmek hususunda Osmanlı delegelerine 27 Temmuz 1920 tarihine kadar süre tanıdı. Bunun üzerine 18 Temmuz 1920'de toplanan TBMM, "Misâk-ı Millî" sınırları içindeki millet ve vatani kurtarmak için and içti. Buna karşılık 22 Temmuz 1920 tarihinde toplanan Saltanat Şûrası ise, antlaşmanın imzalanması yönünde görüş belirtti. Antlaşmaya doğru, kabinesinde esaslı değişiklikler yapmak isteyen Damat Ferit, 30 Temmuz 1920'de hükümetin istifasını verdi. Ertesi günü de son Damat Ferit Hükümeti kuruldu. Nihayet Paris'e giden Osmanlı delegeleri 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nı imzaladılar. Ancak, bu antlaşmanın parlamentolar tarafından tasdik edilmedikçe, bir anlam ifade etmeyeceğini çok iyi bilen İtilaf Devletleri yüksek komiserleri, Kuvâ-yı Millîye liderlerinin hareketlerinde ısrarları halinde; müttetiklerin, özellikle Yunan ordusunun yürüyüşüne geçmesinin ve İstanbul'un elden çıkmasının kaçınılmaz olduğunu Ankara'ya anlatmak için bir Osmanlı heyetinin Anadolu'ya gönderilmesi gerektiğini kendi hükümetlerine bildirdiler.⁵⁷ Damat Ferit Paşa ise, Ankara ile temas ve münasebette bulunulmaması, millîciler üzerine kuvvet gönderilmemesi ve onlarla pazarlığa girilmemesi yönünde görüş belirtti.⁵⁸ Aslında İtilaf Devletleri, Ferit

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Paşa kabinesinden ümitlerini tamamen kesmiş ve bu devletlerin bir kere daha büyük bir savaş yükünü çekemeyecekleri ortaya çıkmıştı.

Üstelik henüz ne Osmanlı Meclisi ne padişah ve ne de hükümet tarafından imzalanmış olan Sevr Antlaşması hususunda, artık Ankara Hükümeti'ni de hesaba katmak zorundaydılar. İlk adımda, Anadolu ile irtibatı sağlamak için sadrazamın görevden uzaklaştırılması hususunda görüş birliğine varan yüksek komiserleri, 11 Ekim 1920'de padişahla yaptıkları gizli görüşmede Damat Ferit'in değiştirilmesini istediler.⁵⁹ Anadolu ile anlaşabilecek hükümet teşkili konusunda Tevfik Paşa üzerinde karar kılınması üzerine tüm çabaları sonuçsuz kalan Damat Ferit Paşa, 16 Ekim 1920 günü hükümetin istifasını verdi.

Son Osmanlı Hükümeti

Nihayet 17 Ekim Pazar günü, Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi dahil İngiltere, Fransa ve İtalya yüksek komiserleri Padişah tarafından kabul edildiler. Hepsinin adına konuşan İngiltere yüksek komiseri, hükümetlerinden aldıkları talimata göre, Anadolu ile anlaşabilecek bir hükümet teşkil edilmesini Padişah'tan rica etti.⁶⁰ Bunun üzerine yeni hükümeti kurma görevi Tevfik Paşa'ya verildi. 21 Ekim 1920 tarihinde göreve başlayan yeni kabinenin programında şu satırlar dikkat çekiciydi: "Beniyye-i vatanda hadis olan ve mevcudiyet-i devleti gayr-i muayyen avakıba sürükleyen ikiliği vâkar- ı devlet ve millet ile mütenasip surette bertaraf ederek mevcûdiyet-ı milliyemizi siyanet ve te'min etmek hey'etimizin ilk vazifesi olacaktır".⁶¹ Yani hükümetin amacı, Anadolu ile samimi bir şekilde uzlaşmak ve devletin çıkarlarına uygun bir barış antlaşması imzalandıktan sonra ikiliği kaldırarak Osmanlı hanedanının hakimiyeti altında gerçek bir meşrutiyet, sağlam ve düzenli bir idare kurmak ve sağlamak olarak özetlenebilir.⁶² Bu nedenle hükümet ilk olumlu adımı atmış; önceki hükümet döneminde Kuvâ-yı Milliye'ye yardım etmelerinden dolayı kürek mahkûmiyeti, sürgün gibi çeşitli cezalara çarptırılmış olan mahkûmların affedilmelerine karar vermiştir.⁶³

İstanbul'daki İtilaf Devletleri yüksek komiserleri 25 Ekim'de, Sevr Antlaşması'nın derhal tasdik edilmesini isteyen müşterek bir notayı Osmanlı Hükümeti'ne verdiler.⁶⁴ Fakat aynı gün hükümetin yapmış olduğu "siyasî beyan" İtilaf Devletleri yüksek komiserlerini hiç de memnun etmedi. Çünkü bu beyanda, hükümetle milletin elele vererek çalışması gerektiğine inanıldığı, barış antlaşmasının anayasanın icaplarına uygun olarak tasdik edilebilmesi için, birlik etrafındaki gayretler bir sonuca ulaşır ulaşmaz, Meclis-i Meb'usan'ın toplantıya çağrılacağı açıklanıyordu.⁶⁵ Ayrıca İtilaf Devletleri'nin 25 Ekim 1920 tarihli notasına verilen 5 Kasım 1920 tarihli cevabî notada, barışın tasdikinin ancak Ankara ile temastan sonra mümkün olacağı belirtilerek, bunun için de, en az bir aylık süre verilmesi isteniyordu.⁶⁶

Damat Ferit Paşa'nın iktidardan uzaklaştırılması ve Tevfik Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi, Ankara ile İstanbul'un arasını bulmaya yönelik gayretlere karşı büyük bir engeli ortadan kaldırmıştı. Bu kabinede eski sadrazamlardan Ahmed İzzet Paşa Dahiliye, Salih Paşa da Bahriye Nezaretlerine getirilmişlerdi. Vatanseverliklerinden asla şüphe edilemeyecek iki eski sadrazama görev verilmesi, İstanbul ile Anadolu'nun birbirlerine yaklaşması için atılmış çok olumlu bir adımdı. Çünkü her iki paşa da Kuvâ-yı Milliye'ye gösterdikleri yakınlıkla tanınmışlardı. Bilhassa Ahmed İzzet Paşa, "Anadolu ile İstanbul'un zahiren münfekk, batınen ve kalben muvafık olarak çalışmalarını" istemekte idi.⁶⁷ Bu sırada İsmet (İnönü) Bey'den İzzet Paşa'ya, İtilaf Devletlerinin kendileriyle olacak

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

münasebetlerinde Ahmed İzzet Paşa'dan başka kimsenin aracılığını kabul etmeyecekleri anlamında bir mektup geldi.⁶⁸ Bunun üzerine Ahmed İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya başvurarak görüşme isteğinde bulundu. Buna olumlu cevap veren Mustafa Kemal, İzzet Paşa'nın Dahiliye Nezareti gibi önemli bir bakanlıkta bulunmasından dolayı Büyük Millet Meclisi'nin memnuniyetini belirtiyor; Türk milliyetçilerinin, Wilson ilkelerine göre ülkenin bütünlüğünü sağlayacak bir yönetim kurulması amacını takip ettiklerini ve millî birliğin ancak TBMM'ce tespit edilen şartlar uygulanırsa sağlanabileceğini ileri sürüyordu.⁶⁹ İzzet Paşa'nın 1 Kasım 1920 tarihinde kabine toplantısında açıkladığı bu şartlar, İstanbul Hükümeti'nin görüşlerinden büyük ölçüde uzaktı. Fakat İzzet Paşa, İtilaf Devletlerinin, bilhassa İzmir bölgesi, Trakya, malî denetim, kapitülasyonlar ve Boğazların durumuyla ilgili olarak antlaşmada bazı değişiklikler yapmaya razı olabilecekleri yolunda Ankara'ya güvence vererek, milliyetçileri tutumlarını değiştirmeye inandıracağını sanıyordu. Nihayet Birinci Dünya Savaşı'nda, Mustafa Kemal Paşa'nın kumanda ettiği 16. Kolordu'nun kurmay heyetinde bulunmuş olan yüzbaşı Neşet Bey'e, bir şifre ile sözlü talimat veren Ahmed İzzet Paşa, onu doğrudan Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gönderdi. Ankara'da yetkililerle görüşen Neşet Bey, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kuvvet ve kudretini ortaya koyan bir muhtıra ile birlikte, Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın bir davetnamesini getirdi. Bunda, İstanbul Hükümeti'nin görüşme isteği kabul ediliyor ve görüşmenin Bilecik'te yapılması öngörülüyordu. Ayrıca İzzet Paşa'nın yanı sıra Salih Paşa'nın da gelmesi gerektiği belirtiliyordu.⁷⁰

Böylece, Ankara'nın görüşmeyi kabul eden davetnamesini alan Ahmed İzzet Paşa ve heyeti 3 Aralık 1920 Cuma günü, Haydarpaşa İstasyonu'ndan kalkan özel bir trenle Anadolu'ya hareket etti.⁷¹ Heyet 5 Aralık 1920'de Bilecik'te, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları ile görüştü. Fakat bu görüşme İzzet Paşa için büyük bir hayal kırıklığı mahiyetinde oldu. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti temsilcilerine karşı çok sert bir tavır takındı. Kendisini, "Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Reisi" olarak takdim eden Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti'ni ve kendilerini o hükümetin üyesi olarak tanımadığını; dolayısıyla kendileriyle memleket meseleleri üzerinde konuşma yetkileri olamayacağını söylemiştir.⁷² Birkaç saat süren görüşmelerden sonra Ahmed İzzet Paşa, "Kuvâ-yı Millîye'nin hareket tarzını ve siyasetini haklı bulduklarını, kendilerinin hatalı düşündüklerini, Ankara'nın izlediği yolda yürümeye devam etmesini ve Anadolu ile hemfikir olduklarını" söyledi.⁷³ Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Heyeti ile uzlaşmak niyetinde olmadığı ortadaydı. Hatta müzakere esnasında Damat Ferit Hükümeti'nin kendi işine daha çok yaradığını, çünkü onun hakkındaki genel nefretin kendileri için kuvvet, İstanbul'da halkın güvenini kazanmış kimselerin kabine kurmasının ise zayıflık olduğunu açıkça ifade etmişti.⁷⁴ Saatler süren görüşmelerden bir netice alınamaması üzerine, beklemekte olan trenle Ankara'ya hareket edildi. 6 Aralık 1920'de "Zoraki misafirlerle" birlikte Ankara'ya gelindi. Heyet üyeleri, istasyonda Mustafa Kemal Paşa'nın da bulunduğu bir topluluk tarafından fevkalade bir coşkuyla karşılandı. Hüseyin Kazım Bey'i, Ahmed Ferid Bey defalarca kucaklamış, Hamdullah Subhi Bey ise, "Hakan Kokusu Getirdiniz." diye bağırmıştır.⁷⁵ İzzet ve Salih Paşa ile diğerlerinden Anadolu'da istifade etmeyi düşünerek, haysiyetlerini korumak istediğini ifade eden Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gelir gelmez Anadolu Ajansı'na verdiği resmî tebliğde, "Zulüm gördükleri için, TBMM Hükümeti ile görüşmelerde bulunmak bahanesiyle İstanbul'dan çıkan ve İngilizlerce göz hapsinde tutulan vatansever aydınlardan İzzet Paşa ile beş arkadaşının, memleketin hayır ve selameti için, daha faydalı ve etkili bir şekilde çalışmak üzere Anadolu'ya katılmış olduklarını" ilan ettirdi.⁷⁶ Mustafa Kemal Paşa, bu sıralarda İzzet Paşa heyetinin Anadolu'da bulunmasının Millî Mücadele'ye ne denli zarar verebileceğini sezmişti. Fakat, bu görüşme isteğini kabul etmemezlik de yapamazdı. Üstelik o sırada Ruslardan büyük

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

ölçüde silah ve mühimmat yardımı beklendiğinden, onları gücendirmemek için Bolşevik yanlısı görünmek siyaseti izlendiği anlaşılmaktadır.⁷⁷ Bir başka tehlike de, Anadolu'ya bir barış heyetinin geldiği öğrenilirse, o sıralarda henüz toparlanmakta olan ordunun morali bozulabilirdi. Diğer taraftan, İzzet Paşa ve arkadaşlarının Millî Hareket'e katılmaya geldikleri Anadolu'ya duyurulursa, halkın morali yükseltilmiş olurdu. Son derece titiz ve haysiyet sahibi bir asker olan İzzet Paşa'yı, böyle bir beyanatın, kendisine haber verilmeden hazırlanarak ajanslar vasıtasıyla ilan ettirilmesi son derece üzmüştü.⁷⁸ Neticede İstanbul Hükümeti ile Ankara arasında tam bir anlaşmaya varılamamakla birlikte, Mustafa Kemal Paşa, İzzet Paşa heyetinin Ankara'daki misafirlik müddetini uzatmaya karar verdi. Ankara, bilhassa dost ve düşman tarafından saygı duyulan bir asker olan İzzet Paşa'nın İstanbul'a dönmesini istemiyordu. Onun çalışmalarına Ankara'da devam edeceği inancı hâlâ yaşatılıyordu. Fakat, İzzet Paşa bir türlü bu doğrultuda bir karara varamadı.

İstanbul ve Ankara Arasında Yakınlaşma Çabaları

Birinci İnönü Savaşı'nın kazanılması TBMM gerçeğini İngilizlere kabul ettirmişti. Üstelik İngilizler işgal altında bulundurdukları Musul-Kerkük yöresinde de yerli halkın direnişiyi karşılaşmışlardı. Bunun üzerinde Türklerle uzlaşmaya varılmasının gerekli olduğunu gören İtilaf Devletleri, "Şark Meselesi"nin çözümünü görüşmek üzere, 21 Şubat 1921'de Londra'da kendi delegeleriyle, Osmanlı ve Yunan hükümetleri delegelerinden meydana gelen bir konferansın toplanmasına karar verdiler. 26 Ocak'ta Sadrazam Tevfik Paşa'ya durumu bildirdiler. Tevfik Paşa, 27 Ocak'ta bu gelişmeleri Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. Dahiliye Nazırı İzzet Paşa ise, basına verdiği demeçte "Ankara için Misâk-ı Milli'nin rehber" olduğunu söyledi.⁷⁹

Bu davetin en ilginç tarafı, konferansta Osmanlı Hükümeti'ni temsil edecek heyete, Anadolu temsilcilerinin de katılması şartının açıkça belirtilmesiydi. Fakat Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da Tevfik Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Türkiye'nin kaderini elinde bulunduran "meşru ve müstakil" yegane kuvvetin TBMM olduğunu, İstanbul'da herhangi bir heyetin, hiçbir bakımdan meşru ve hukukî durumu olamayacağını, millet ve memleket adına meşru ve muhatap hükümetin Ankara'da olduğunun kabul ve ilan edilmesini istedi.⁸⁰ Ayrıca 28 Ocakta gönderdiği bir başka telgrafta da, Padişah'ın TBMM'ni tanıdığını bir "Hatt-ı Hümayunla" ilan etmesini istemiş ve bu takdirde ise İstanbul'da artık bir hükümetin mevcut olamayacağını belirtmiştir.⁸¹

TBMM'nin konferansa dolaylı yoldan çağrılmasını tabii karşılayan Tevfik Paşa, İtilaf Devletlerinin Anadolu delegelerinin de konferansta bulunmasını şart koşmalarını memnuniyet verici bir gelişme olarak kabul etmiştir.⁸² Tevfik Paşa Hükümeti'nin İstanbul ve Anadolu'nun birleşmesi için çalıştıklarını kabul eden Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa'nın Anadolu'yu İstanbul Hükümeti'ne bağlama gayretleri içinde olduğunu, Anadolu'nun mücadelesini inkâr etmemekle beraber, meydana gelen gelişmeleri İstanbul'un kendisine pay çıkarması olarak değerlendirmiştir.⁸³

Bu sırada Ankara'da bulunan Ahmet İzzet Paşa'nın, 30 Ocak 1921 tarihinde İstanbul'a gönderdiği ve Ankara'yı destekler izlenimini veren telgrafı da iki tarafın uzlaşmasına yetmemiştir.⁸⁴ Ankara Hükümeti üyelerinden bazıları İzzet Paşa'yı ziyaret ederek, heyeti Anadolu'da kalmaya teşvik etmişlerdi. Hatta bir aralık bu paşalara boş olan Trabzon milletvekillikleri bile teklif edilmiş, ancak onlar bunu kabulden çekinerek reddetmişlerdi.⁸⁵

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Yazışmalar bir sonuç vermemekle beraber, İstanbul ve Ankara arasında bir yakınlaşmanın ortaya çıktığı inkar edilemez bir gerçektir. Nitekim, Yunanlıların 21 Şubat 1921'de 70-80 bin kişilik bir kuvvetle saldırıya geçeceğinin haber alındığını Mustafa Kemal Paşa'ya bildiren Tefik Paşa, kendisi ve arkadaşları hakkında daha önce alınmış olan idam kararlarını kaldırdığı gibi, milliyetçiler için kullanılması yasak olan bey ve paşa gibi unvanların yeniden kullanılmasını serbest bıraktı.⁸⁶ Bundan başka, 18 Nisan 1920 tarihli Kuvâ-yı İnzibatiye kararnamesinin "Askerî tekaüd ve istifa kanununun ahkâm-ı umumîyesine aykırı ve hâzinenin tahammülü fevkinde bazı müsaedatı ihtiva ettiği" gerekçesiyle bu kararnamenin iptalinin gerekli olduğuna dair Harbiye Nezareti'nin 20 Mart 1921 tarihli tezkeresi üzerine⁸⁷ 31 Mart 1921 tarihinde toplanan Vükela Meclisi, almış olduğu kararla bunu uygun görerek, söz konusu kararnamenin ilgasına karar vermiştir.⁸⁸ Bunun yanı sıra Ankara Hükümeti'nin Anadolu'daki merkezler üzerindeki müdahalelerine göz yumulduğu, ancak temkinli hareket edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim, Nazilli'deki Düyûn-ı Umumiye Müfettişliği'nden atfen, İzmir'deki Düyûn-ı Umumiye Müfettişliği'nden bildirildiğine göre, Ankara Hükümeti, memur maaşlarının Düyûn-u Umumiye'ye ait hububat aşarından aynen ödenmesi için Aydın Mutasarrıflığı'na emir vermiştir. İstanbul Hükümeti her ne kadar bu durumu onaylamamışsa da, gönderilen talimatla, "Şayet cebren hububat alınacak olursa, Düyûn-ı Umumiye idarelerince mazbata tanzim edilmesini ve alınan (Emval-i aşariyeye) mukabil makbuz alınması gerektiği" hususu hatırlatılarak, daha sonra merkezî idare ve mülhikata gönderilecek olan söz konusu tebligatın talimata uygun bulunduğu belirtilmiştir.⁸⁹

Diğer taraftan, Ankara Hükümeti, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığındaki bir heyeti 6 Şubat 1921 tarihinde Londra'ya gitmek üzere yola çıkardı. Bu zata Meclis'in de onayı ile Yunus Nadi ve eski mutasarrıflarından Sırrı Beyler yardımcı olarak katıldı. İzzet Paşa Heyeti ile Ankara'ya gelmiş olan Hariciye Nezareti Hukuk Müşaviri Münir Bey'in müşavir sıfatıyla heyete katılmasının arzu edilmesi üzerine, bunu memnuniyetle karşılayan Ahmed İzzet Paşa, kendisine Ankara delegelerine refakat ettiğini bildiren bir de varaka verdi.⁹⁰ Ankara Heyeti Roma'ya vardığı sırada, İtilaf Devletleri temsilcileri TBMM Hükümeti'ni resmen Londra Konferansı'na davet ettiler. 24 Şubat'ta hasta olduğu için toplantıya katılamayan Tefik Paşa'nın yerine konuşan Reşid Paşa'nın Ankara ile fikir birliğine varılmış olduğunu söylemesi, İstanbul ile Ankara'nın Türkiye'nin mukadderatı üzerinde anlaştıklarının açık bir ifadesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa da Bekir Sami Bey'e çektiği telgrafta aynı hususa işaret ederek, İstanbul ile anlaşmayı men edecek bütün engel ve güçlüklerin bertaraf edilmesini tavsiye etmiş ve vatanın "Halası ve selameti" önünde bütün anlaşmazlıkların ortadan kalkması gerektiğini bildirmiştir.⁹¹ Bu sırada Sadrazam Tefik Paşa'dan heyetin dönüşünü emreden bir şifre telgraf geldi.

Bu sırada Londra Konferansı'nda söz alan TBMM üyeleri Sevr Antlaşması'nı tanımadıklarını, dolayısıyla Misâk-ı Millî esasları üzerinde görüşebileceklerini bildirdiler. Fakat İtilaf Devletleri Türk gerçeğini görmek istemeseler de, TBMM'nin varlığını kabul etmek zorunda kaldılar. Böylece 12 Mart 1921'de sona eren Londra Konferansı'ndan bir sonuç çıkmadı. Zaten Yunanlılar 25 Mart 1921'den itibaren Batı Anadolu'da yeniden taarruza geçtiler. Ancak Yunan ordusu 1 Nisan 1921'de bir kez daha "İnönü"de yenilgiye uğradı. Ankara'da ve tüm yurttaki sevinç sonsuzdu. Millî Mücadele'yi başından beri destekleyen İstanbul halkı, II. İnönü Zaferi ile birlikte coşmuş ve mitingler düzenleyerek zaferden duyduğu büyük sevincini dile getirmiştir. Hatta Anadolu'daki gazilere ulaştırılmak üzere açılan yardım kampanyalarına Padişah başta olmak üzere hemen bütün hanedan mensupları katılmıştır.⁹²

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Ankara Hükümeti, artık İstanbul'la irtibatı kesmek hususunda eskisi kadar aşırılık göstermiyordu. Nitekim 1 Nisan 1921'de İnönü'de ikinci bir zafer kazanılması ve Yunan kuvvetlerinin Karadeniz sahillerindeki mevkielelerinden çekilmeleri üzerine İngiliz işgal kuvvetleri kumandanlığının aracılığı ile Şile üzerinden yeni bir hat temin edilmişti. Böylece 16 Nisan 1921 tarihinde İstanbul ile Ankara arasındaki resmî telgraf haberleşmesi yeniden başlamış oldu.⁹³

Bilindiği üzere İzzet Paşa Heyeti Ankara'ya geldikten birkaç gün sonra, Ankara Kabinesi onları ziyaret ederek, Millî Hareket'e katılmalarını ısrarla rica etmişti. Ahmed İzzet Paşa, "Anadolu'daki Millî Hareket'e tamamen katıldıklarını, zaten bunun için Ankara'ya gelmiş olduklarını; fakat dava için İstanbul'da çok daha faydalı olabileceklerini söyleyerek, geri dönmek istediklerini" söylemişti.⁹⁴ Nihayet Ankara Hükümeti, Ahmed İzzet Paşa Heyeti'nin İstanbul'a dönmesine karar verdi. Bu kararın alınmasına Mustafa Kemal Paşa'nın karşı çıkmadığı anlaşılmaktadır.⁹⁵ Ahmed İzzet ve Salih Paşaların vermiş olduğu sözlü teminata güvenmeyen Mustafa Kemal Paşa, döndüklerinde mutlaka İstanbul Hükümeti'nde tekrar görev alarak Ankara'yı rahatsız etmeye devam edeceklerine inanıyordu.⁹⁶ Ayrıca İzzet Paşa'nın varlığı TBMM'de bulunan muhalif gruplara umut kaynağı olmaya devam ediyordu. İttihatçılara meyilli veya vekiller heyetinde muhalif olan grupların İzzet Paşa'yı sık sık ziyaret ederek, Anadolu'da kalmasında ısrar etmeleri, Mustafa Kemal Paşa'yı son derece tedirgin etmeye başlamıştı.⁹⁷ Bunun üzerine Paşalar, "Hey'et-i Vekile" nezdine çağrılarak, kendilerinden, "İstanbul'a gider gitmez kabineden istifa edeceklerine" dair bir taahhüname yazıp imzalamaları istendi. Kendilerine uzatılan senetleri imzalayan Ahmed İzzet ve Salih Paşalar 7 Mart 1921 tarihinde Ankara'dan hareket ettiler. Gelişlerinde büyük bir coşku ile karşılanan bu iki güzîde askere, dönüşlerinde yanlarına hiçbir resmî görevli verilmediği gibi, yol esnasında da istirahat imkânları sağlanmakla birlikte, hiçbir merasim yapılmamasına da özen gösterilmiştir.⁹⁸

Ahmet İzzet ve Salih Paşalar 18 Mart 1921'de İstanbul'a geldiler. Ertesi günü kabine toplantısına katılan paşalar, Ankara'da iken vermiş oldukları söze uyararak, hükümetteki görevlerinden istifa ettiler. Sadrazam Tefvik Paşa'nın Londra'da olması sebebiyle, istifayı kabul etmeyen Ali Rıza Paşa, Ahmed İzzet ve Salih Paşalara sadrazamın dönüşünü beklemelerini istedi. Fakat istifada kararlı olan İzzet Paşa, bu tarihten sonra Dahiliye Nezareti'ne gitmediği gibi, kabine toplantılarına da katılmadı.

Heyet üyeleri Kuvâ-yı Millîye'nin yaşamasına, yükselmesine, başarısına hizmet etmeye, İstanbul'da Anadolu için zayıflık sebebi olacak kötü bir kelime telaffuz etmemeye karar vermişlerdi. Basına verdikleri beyanatlarda, kendilerinden beklenen vazifeyi başaramadıklarından dolayı istifa ettiklerini açıklamışlar, Ankara aleyhinde herhangi bir ifade beyan etmemişlerdi.⁹⁹ Sonuçta Tefvik Paşa'nın 14 Nisan 1921 tarihinde İstanbul'a dönmelerinden kısa bir süre sonra, 23 Nisan 1921'de Ahmed İzzet ve Salih Paşaların kabinedeki görevlerinden istifalarına dair irade de çıkmış oldu.¹⁰⁰

İstanbul Hükümeti'nin Anadolu Harekatı lehindeki icraatları bundan sonra da devam etmiştir. Nitekim Kuvâ-yı Millîye hareketi, Divân-ı Harb-i Örfî'ce bir mesele olarak ele alınmış olmasına rağmen, 30 Nisan 1921 tarihinde toplanan Meclis-i Vükela'da, "Vatan müdafaası uğrunda teşekkül etmiş bu kuvvet ile alakadar olan kişiler hakkında, ta'kibat icrasının adalete uygun düşmeyeceği, bu kabil davaların tümünün düşürülmesi ve meydana gelen hadiselerin nezaketine binaen, söz konusu hacizlerin kaldırılması lüzumuna dair", 1. Divân-ı Harb-i Örfî tarafından gönderilen yazı ve izni ihtiva eden

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Harbiye Nezareti'nin tezkereleri okunmuştu.¹⁰¹ Bu gelişmeler üzerine Meclis-i Vükela, bu mesele dolayısıyla şimdiye kadar mağdur olan şahıslar hakkında gerekli bilgileri gösteren bir defterin gönderilmesini Harbiye Nezareti'nden istedi.¹⁰² Böylece Kuvâ-yı Millîye ile alakadar olmalarından dolayı gıyaben mahkûm olanlarla, o sırada mahkemeleri yapılmakta olan şahısların isimlerini ihtiva eden Birinci Divân-ı Harb-i Örfi başkanlığınca tanzim edilen üç kıta defterin gönderildiğini havi Harbiye Nezareti'nden cevaben gelen 25 Mayıs 1921 tarihli tezkere üzerine, Meclis-i Vükela 1 Haziran 1921 tarihinde yeniden toplandı. Alınan karar gereğince, söz konusu defterde ismi bulunanların suçları ve mahkûmiyetlerinin ne olduğu veya tutuklanmalarına dair hiçbir işaret olmadığı gibi, kısmen mevcut olanları dahi istenilen muamale için yeterli görmemişti.¹⁰³ Ayrıca Kuvâ-yı Millîye ile alakadar olmalarından dolayı tutuklanmış veya tutuklanmadan mahkemeleri görülmekte olanlarla, henüz mahkemeleri yapılmayan, fakat mahkemeleri görülmek üzere tutuklu bulunanların ve mahkûm edilerek hapse girenlerin isimleri, ne gibi suçları olduğu ve ne zamandan beri tutuklu veya hapiste bulduklarını belirten bir defterin hazırlanarak gönderilmesi Harbiye Nezareti'nden istenmişti.¹⁰⁴ Görüldüğü üzere, Tefvik Paşa Hükümeti'nin bu ve benzeri hususlarda almış olduğu kararlar, Damat Ferit Hükümetlerinden çok farklı bir tutum ve icraat içinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

18 Nisan 1920 tarihli Kuvâ-yı İnzibâtiye kararnamesinin "Askerî tekaüd ve istifa kanununun ahkâm-ı umumîyesine aykırı ve hazinenin tahammülü fevkinde bazı müsaedâtı ihtiva ettiği" gerekçesiyle bu kararnamenin iptalinin gerekli olduğuna dair Harbiye Nezareti'nin 20 Mart 1921 tarihli tezkeresi üzerine, 31 Mart 1921 tarihinde toplanan Vükela Meclisi, almış olduğu kararla bunu uygun görerek, söz konusu kararnamenin ilgasına karar vermiştir.¹⁰⁵ Ayrıca aynı tarihli tezkereyle İstanbul'da teşkil edilmiş olan İki Numaralı Divân-ı Harb-i Örfi 21 Mart 1921'de kaldırılmıştır.¹⁰⁶

Yine bu hükümet zamanında, Damat Ferit Hükümetleri döneminde Kuvâ-yı Milliye yanlısı oldukları veya iltihak etmeleri yüzünden çeşitli cezalara çarptırılmış olanlar hakkında verilen cezaların kaldırıldığı görülmektedir. Ayrıca bu hükümet işbaşına geçmesinin hemen ardından 14 Kasım 1920 tarihinde İstanbul Bir Numaralı Divân-ı Harb-i Örfi eski başkanı "Nemrud" lâkaplı Mustafa Paşa ve üç arkadaşını tevkif etmiştir.¹⁰⁷ Pek çok masumun kanına giren bu adam hakkında alınan kararı 1 Şubat 1921 tarihinde tasdik eden Yüksek Askerî Mahkeme, kendisini 7 ay hapis cezasına çarptırmıştır.¹⁰⁸ Ne yazık ki Vahdeddin, 7 Şubat 1921 tarihli irade ile Nemrut Mustafa Paşa'yı affetmiştir.¹⁰⁹

Bu arada Franklin-Bouillon Ankara'ya gitmek üzere İstanbul'a gelmiş ve isteği üzerine Ayan dairesinde Ahmed İzzet Paşa ile bir görüşme yapmıştı. İzzet Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmek üzere bir de "Tavsiye Mektubu" alan bu zatın şahsında Fransa ile 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması yapılmıştır.¹¹⁰ Bu gelişmelerin yanı sıra sahillerimizin abluka altına alınacağı, İstanbul'un hareket üssü olarak Yunan işgaline verileceğinden söz edilmeye başlanmıştı. Siyasî durumun gittikçe önem kazanması üzerine, Paşaların tekrar kabineye girmeleri için ısrar edilmeye başlanmıştı. Nihayet 12 Haziran 1921 tarihli irade-i seniyye ile Ahmed İzzet Paşa Hariciye Nezareti'ne, Salih Paşa ise yeniden Bahriye Nezareti'ne tayin edildiler.¹¹¹ Ancak büyük eleştirilere uğradılar. Ahmed İzzet Paşa, "Verdikleri senedin hiçbir kayıd ve şarta bağlı olmadığını, bu senede göre istifayı vaad ettiklerini, fakat sonsuza kadar devlet hizmetinden ayrılıp vazgeçtikleri sözünü vermediklerini" söylemektedir.¹¹² İzzet Paşa'nın İstanbul kabinesinde yeniden görev kabul etmesi, bilhassa Ankara Hükümeti nazarında çok sert eleştiriler almasına sebep olmuştur. Avrupa kamuoyunun siyasetimize olumlu etkileri ve İzmir'in tahliyesinin gündeme geldiği sırada ortaya çıkan bu gelişme, Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Anadolu'daki gelişmelerin

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

ve başarıların gözardı edilerek, İstanbul adına pay çıkartılması demektir. İzzet Paşa'nın yeniden görev kabul etmesine bir süre ses çıkarmayan Mustafa Kemal Paşa, 28/29 Haziran 1921 gecesi çekmiş olduğu telgrafla, Paşaları Ankara'da iken vermiş oldukları söze uymamakla itham etmiştir.¹¹³

İzzet Paşa ise, Hariciye Nezareti'ni kabul edişinin sebeplerini ihtiva eden bir telgrafi Mustafa Kemal Paşa'ya göndermişti. Paşa, bunda Avrupa kamuoyunda bir sükunet, yeniden lehimize ve kurtuluşa doğru bir değişimin ortaya çıktığını, bu sebeple devlete ve millete yönelebilecek bir kötülüğün önüne geçmek için hükümete girdiğini belirtmiştir.¹¹⁴

Ancak, Mustafa Kemal Paşa, çok daha önceden maksadını, hedefini tayin etmiş, kararını vermiş ve yolunu çizmiştir. O bakımdan ne İzzet Paşa'nın tutumu ne de İtilaf Devletlerinin tehditleri hareket tarzını değiştiremezdi ve değiştiremeyecektir de.

Ancak İzzet Paşa'nın 6 Ağustos 1921 tarihinde, İngiliz Yüksek Komiseri Rumbolt ile olan görüşmesine, Ankara temsilcisi Hamit (Hasancan) Bey'i götürmesi İngiliz yetkililerce yadırganmıştı. Rumbolt, Anadolu'daki milliyetçilerle işbirliği içinde olduğunu bildikleri İzzet Paşa vasıtasıyla, Ankara Hükümeti'nin ılımlı olmasını isteyerek, İngiliz esirlerinin saliverilmesi gerektiğini tavsiye etti. Bunun üzerine Ahmet İzzet Paşa, Rumbolt'a, Malta'da bulunan tüm Osmanlı esirleri bırakıldığı takdirde, Anadolu'daki İngiliz esirlerinin de serbest bırakılacağı cevabını verdi.¹¹⁵ Bu kere 24 Ağustos 1921 tarihinde Hariciye Nazırı İzzet Paşa'yı ziyaret eden Rumbolt, Yalova-Gemlik yöresinde yağmacılık hadisesi yüzünden tutuklanmış olan Hıristiyanların serbest bırakılmasını istedi. Buna karşılık mütarekeden bu yana tutuklu bulunan Müslüman Türkleri hatırlatan Ahmet İzzet Paşa, "Bu gelişmeler karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın ne yapacağı" şeklinde bir soruya da, "O size başvurur" diyerek çok anlamlı bir cevap vermiştir.¹¹⁶

Sakarya Savaşı lehimize sonuçlandıktan sonra, Fransa Hükümeti vakit kaybetmeden, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile barış yapmak lüzumunu anlamış ve Franklin Bouillon'u tekrar Ankara'ya göndererek, 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması'nı imzaladı. Bu sırada Yunan Hükümeti tarafından İzmir Yunan Fevkalade Komiserinin unvanının genel valiliğe dönüştürüleceği ve işgal altındaki arazide Yunan kanunlarının tatbik edileceğine dair haberler gelmeye başladı. Bu gelişmeler üzerine, Hariciye Nezareti, Yunan tecavüzünün önlenmesi hususunda İstanbul'da İtilaf Devletleri temsilcilerine birer nota verdi. Ayrıca Avrupa'daki Türk temsilcilerine gönderdiği tamimle, bu keyfiyetin nezdlerinde görevli buldukları hükümetlere de tebliğ edilmesini istedi.¹¹⁷ Bu teşebbüsün, söz konusu arazinin Yunanistan'a ilhakı demek olduğunu çok iyi bilen Ahmet İzzet Paşa, bu hareketin memleketin işgal altında bulunan diğer yerlerine de teşmil ve tatbik olunacağı için, İstanbul'daki fevkalade komiserler nezdinde harekete geçerek tedbir alınmasını istedi.¹¹⁸ Ayrıca Paris büyükelçimiz Nabi Bey tarafından Fransa Hariciye Nezareti'ne protesto niteliğinde bir nota verildiği gibi, ajans "Furnie" vasıtasıyla da bir başka protesto neşr ve ilan ettirildi.¹¹⁹

İstanbul Hükümeti, Kuvâ-yı Millîye ile bir antlaşma şekli bularak, birlikte hareket etmek suretiyle bir an önce barış elde etmek amacındaydı. Bu nedenle, Ankara Hükümeti ile ilişkileri düzeltmek, çareler aranılmak üzere Salih Paşa, bir talimatla Avrupa'ya gönderildi.¹²⁰ Paşa, Avrupa'da Ankara delegeleri ve diğer Türk devlet adamlarıyla görüşmüş, oradan Ankara'ya uzun bir mektup yazmışsa da, cevap alamamıştır.¹²¹ Bu sırada Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Türk orduları başkumandanı Mustafa

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Kemal Paşa, yeni gelişmeler karşısında İtilaf Devletlerinin Türkiye hakkındaki gerçek düşüncelerini öğrenebilmek, Türk Millî davasını onlara anlatabilmek maksadıyla Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'i Avrupa'ya göndermeye karar verdi. Kendisi, önce İstanbul'a uğrayacak, Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa ve arkadaşları ile, hatta samimi bir talep gösterildiği takdirde Padişah'la da görüşecekti. Padişah'tan Ankara Hükümeti'nin Hilafet makamına olan bağlılığını muhafaza ettiğini ve edeceğini söyleyecek, buna mukabil kendisinden Büyük Millet Meclisi'ni tanımasını isteyecekti.¹²² 15 Şubat'ta, İngilizlerin hazırladığı özel bir trenle İstanbul'a varan Yusuf Kemal Bey, ertesi gün sadrazam Tevfik Paşa ve Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa ile görüştü.¹²³ Ankara temsilcisi Hamit Bey'in de hazır bulunduğu bu görüşmede, Yusuf Kemal Bey, barış imzalanması konusunda çeşitli meselelerde düşüncelerini ve İtilaf Devletlerine karşı istek ve savunma biçimlerini sordu. Ayrıca kendilerinden, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekili'nin beyanatının ileri sürdüğü fikirlerin İstanbul Hükümeti adına da yapılmış olduğunu" kabul ve ilan etmelerini istedi. Tevfik ve İzzet Paşalar, Yusuf Kemal Bey'in bu teklifine olumlu cevap verdiler.¹²⁴

Bunun yanı sıra İzzet Paşa, aynı gün İstanbul ve Ankara'nın bakış açılarında tam bir beraberlik olduğu konusunda "Ajans Havas"a açıklamada bulundu.¹²⁵ Bu telgrafı yeterli bulmayan Yusuf Kemal Bey, Avrupa kamuoyu ve devlet adamlarına karşı Anadolu Mücadelesi konusunda söyleyeceği söz ve ortaya koyacağı düşüncelerin aynı zamanda İstanbul adına da söylenmiş olacağını kabul edilmesini istedi. İstanbul, asıl amacının vatan ve devleti kurtarmak olduğunu tekrarlasa da, Ankara İstanbul'un barış için kesinlikle devreye girmesini istemiyordu. 21 Şubat 1922 akşamı Padişah'la görüşen Kemal Bey, Avrupa'ya gitme hususunda sadece kendisinin tek yetkili olduğunun kabul edilmesini istedi.¹²⁶ Yusuf Kemal Bey'e göre, Padişah Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanımış olsaydı, Ankara'dan aldığı talimat gereğince, İstanbul'daki kabine üyelerine "şeref ve haysiyetlerine uygun" makamlar verilebilecek, hatta milletvekili bile olabileceklerdi.¹²⁷

Ancak bu görüşmenin başkaca şahidi olmadığı gerçeğini gözden uzak tutmamak gerekir. Bu gelişmeler üzerine Meclis'te sert tartışmalar meydana gelmiştir. Bu hususta gensoru verenlerden biri olan Aydın Milletvekili Tahsin Bey, Yusuf Kemal Bey'in meclisin bilgisi dışında padişahla görüşürülmesini sert bir şekilde eleştirerek, Hariciye Vekili'nin geri çağrılmasını istedi. İzzet Paşa'ya da ağır hakaretlerde bulunan Tahsin Bey, hükümetin Yusuf Kemal Bey'e İzzet Paşa vasıtasıyla Padişah'la görüşmesi için yetki vermesinin o derece hata olduğuna dikkat çekti.¹²⁸

Mustafa Kemal Paşa da, Ahmed İzzet Paşa'yı yalancılıkla suçlayarak, Yusuf Kemal Bey'i oyalayıp, aldatarak Padişah'a bir müracaatçı gibi götürdüğünü ileri sürmüştür. Ayrıca, İzzet Paşa'nın Yunan işgali altında bulunan yerlerden geçerek, Kemal Bey'den önce Paris'e ve Londra'ya gitmesine son derece kızgın Mustafa Kemal Paşa, onu bu yolculuğu son dakikaya kadar gizlemekle itham etmiştir.¹²⁹ Ancak İzzet Paşa'nın bu husus için Avrupa'ya gitmesi yaklaşık iki ay kadar önce kararlaştırılmış bulunuyordu. Anadolu ile fikir birliği konusunda gayret edilmesi gerekli görülmüş, bunun için Ankara'dan seçilecek delegelerle uygun bir yerde birleşmesi İzzet Paşa tarafından teklif edilmişti.¹³⁰ Bunun üzerine, yakında memuren Avrupa'ya gönderilecek bir heyetin İstanbul'dan geçeceği cevabı alınmış, daha önce de bahsedildiği üzere Yusuf Kemal Bey İstanbul'a gelmişti. İzzet Paşa, ihtiyat olarak meseleyi şimdilik kabineye açmadı. Bu görüşmeden birkaç gün sonra Londra'da görevli bulunan Rifat Müeyyed Bey'den bir telgraf geldi. 18 Şubat 1922 tarihli ve mahrem kaydıyla gönderilen bu telgrafta, Lord Curzon ile görüşmenin kararlaştırılmış olduğu, İstanbul'da İngiliz fevkalade komiserliğine lazım gelen talimatın verildiğini ve derhal Londra'ya hareket edilmesini tavsiye etmişti.¹³¹ Daha sonra meydana gelen

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

gelişmeler Reşit Paşa'nın istihbaratının pek de kesin olmadığını ortaya koymuşsa da, İzzet Paşa bu kere İngilizlerle Anadolu arasında şiddetli bir anlaşmazlık çıkması endişesi ve bu duruma engel olabilmek ümidiyle Londra'ya gitmeye karar vermiştir. Bu gelişmeler üzerine İzzet Paşa durumu kabine toplantısında dile getirince, sadrâzam ve bazı nazırlar bu davete hemen uymasını istemişlerdir. Nihayet seyahatin kararlaştırılmasından sonra keyfiyetten Yusuf Kemal Bey'e bilgi verilmiştir. Bunu memnuniyetsizlikle karşılayan Kemal Bey, kendisi Avrupa'ya gitmekte iken İzzet Paşa'nın da hazırlanmasını gizli bir maksat için tertip edilmiş bir engelleme olarak kabul etmiştir. Bununla yetinmeyen Ankara Hariciye Vekili, İzzet Paşa'nın İtilaf Devletleri tarafından gerçekten davet edilip edilmediğini anlamak için General Pelle'yi ziyaret etmiştir.¹³²

Görüşme sonunda böyle bir talebin söz konusu olmadığından bahisle, bazı itirazlarda bulunarak, İzzet Paşa'dan Avrupa'ya gitmekten vazgeçmesini ısrarla talep etmiştir.¹³³ Bütün bunlardan tedirgin olduğu anlaşılan Yusuf Kemal Bey, yapmış olduğu temaslar neticesinde, İstanbul Hükümeti'nin Ankara ile birlikte hareket etmeyeceği kanaatine vardı. Avrupa'ya hareket etmeden önce, İstanbul'daki İtilaf Devletleri yüksek komiserlerine nezaket ziyaretlerinde bulunup, İzzet Paşa ile de son bir görüşme yaptıktan sonra, 1 Mart 1922 tarihinde deniz yoluyla Marsilya'ya hareket etti.¹³⁴

Bu gelişmeler üzerine, Ankara ile fikir ve görüş birliğine en fazla ihtiyaç duyulan bir zamanda anlaşmazlık meydana gelmesinin asla istenmediğini ifade eden İstanbul Hükümeti, Lord Curzon'dan söz konusu cevap geldikten sonra, bu davete katılmamayı mahzurlu gördüğünden, Ahmed İzzet Paşa'nın derhal yola çıkarılmasına karar verdi.¹³⁵ Ayrıca Ankara heyeti ile ahenk ve uygunluk sağlanması hususunda gayret edilmesi, "hal ve maslahata" uygun görüldü.¹³⁶ Bunun yanı sıra Tefik Paşa'nın basına verdiği beyanat, İstanbul'un tutumu açısından son derece önemlidir. "Vatanın selameti gibi ulvî bir maksad karşısında bir küçük hisse yer kalamayacağını" bir sene evvel Londra Konferansı'nda pek merdâne bir surette ortaya koymuş ve bu temiz ve yüksek vatanperverlik bütün milletin kalbinde minnetli ve iftiharlı izler bırakmıştı.¹³⁷ Sadrâzam Tefik Paşa, millî gaye uğrunda bir ikilik ihtimalinin tasavvur bile edilemeyeceğini, mevcudiyet, istiklâl, hukuk ve arazi hususlarında istenilen şeylerin evvelce de söylendiği gibi, milletin tecrübelerinden ve fiilen kendi ihtiyaçlarından doğmuş emel ve gayeler olduğunu hatırlatmıştır. "Bu milletin evladlarının her türlü elim mahrumiyetlere katlanarak, fevkalade bir şekilde meydana getirdikleri fedakârlıkları herhangi bir suretle sekteye uğratan bir hareketin memleketini seven hiçbir fertten sâdır olamayacağını söyleyerek, bilakis herkesin bütün kuvvetini bu fedakârlıkları müsemmer kılmak uğrunda sarf etmeyi tabîi gördüğünü" ifade etmiştir.¹³⁸ Ancak, kendisini merkezî hükümet olarak görmekte devam eden Bâbîâli, TBMM Hükümeti'ne geçici bir harp ve ihtilâl kabinesi gözüyle bakıyordu. Saltanat ve hilafetin varlığının henüz tartışılmadığı bir sırada, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti üzerinde karar alacakları böyle bir zamanda İstanbul Hükümeti'nin bir kenara çekilip, beklemesini düşündürmek zordur.¹³⁹

Nitekim Hükümet, Ahmed İzzet Paşa başkanlığında bir heyeti, 4 Mart 1922 tarihinde trenle Londra'ya gitmek üzere yola çıkardı. İstanbul Heyeti önce Londra'ya, daha sonra Paris ve Roma'ya geçecek, bu ülkelerin başbakanları, dışişleri bakanları ve diğer devlet erkânı ile görüşmelerde bulunacaktı. İzzet Paşa basına verdiği beyanatta, İstanbul Heyeti'nin amacını, bütün Türk Milleti'ni bir bütün halinde kurtarmaya çalışarak, onun haklı davasını müdafaa olarak açıklıyordu.¹⁴⁰ Harp başlamadan önce barış yapılması için çalıştıklarını, istek ve müdafaalarının "Misâk-ı Millî"den farklı bir şey olmayacağını, Türkiye'nin haklı davasının tasdik edileceğinden umutlu olduğunu ifade eden İzzet Paşa, Bâbîâli'nin

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

müdafaasının esaslarını şöyle özetliyordu: “Trakya ve İzmir derhal tahliye olunarak, Türkiye’ye iade edilmelidir. Heyet aynı zamanda siyasî, malî ve iktisadî bağımsızlığın tasdik edilmesini talep edecektir. Türk Milleti’nin haklı davasını müdafaa için birlik halinde olan İstanbul ve Ankara arasında bir ayrılık yoktur.”¹⁴¹

Diğer taraftan 7 Mart’ta Marsilya’ya gelen ve orada Franklin Bouillon ile görüşen Yusuf Kemal Bey, daha sonra Fransa Başbakanı Raymond Poincare ile kısa bir görüşmeden sonra Londra’ya hareket etti. Yusuf Kemal Bey’den önce Londra’ya gelmiş olan Ahmed İzzet Paşa, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile görüştü. 11 Mart 1922 tarihinde gerçekleşen bu görüşmede İzzet Paşa, Curzon’a Türkiye’nin sadece hür ve bağımsız bir ülke olarak yaşamak istediğini, bunun için de adalet ve hürriyet talep ettiklerini açıkladı.¹⁴² Bu görüşmeden sonra “Ajans Havas”ın Londra muhabirine, buradaki görüşmeden maksadının Türkiye’nin bağımsızlığını temin etmek olduğunu söyleyen Ahmed İzzet Paşa, Evening News ve Times gazetesi muhabirlerine verdiği demeçte özetle şunları söylemiştir:

1. “İstanbul’un müdafaası için şart olan Doğu Trakya’nın Edirne de dâhil olmak üzere Meriç nehrine kadar Türklere geri verilmesi gerekir.
2. Çanakkale Boğazı serbest olacak ve tahkim edilecektir. Ancak her türlü saldırıya ve bilhassa Yunan tecavüzüne karşı garanti verilmesi gerekir.
3. Anadolu’nun tamamen Türkiye’ye geri verilmesi ve İzmir’in Yunanlılar tarafından tahliyesi esastır.
4. İstanbul her türlü muhtemel taarruzdan emin olmalı, bu masuniyeti gerek kara ve gerekse deniz taarruzlarından temin edilmelidir.
5. Ankara ile İstanbul arasında anlaşma konusunda ise, size serbestçe söylerim ki, hangi partiye mensup olursa olsun, memleketin meşru hakkını takdir edebilen her Türk millî mefkureyi kalbinin derinlerinde taşımaktadır. Bu millî mefkure de Türkiye’nin istiklal ve hürriyetine lüzumu olan istekler, millî isteklerin istihsalinden başka bir şey değildir.”¹⁴³

Bu sırada İngiltere’nin İstanbul sefaretini baş tercümanı Mr. Ryan 15 Mart 1922’de, Osmanlı Devleti Londra Sefareti’ne gelerek, ertesi gün Lord Curzon’un Ahmet İzzet Paşa ve Yusuf Kemal Bey ile görüşebileceğini bildirdi. Mr. Ryan, İzzet Paşa’ya görüşmeye Yusuf Kemal Bey ile gitmesinin uygun olacağını söyleyip, bu konudaki fikrini sordu. İzzet Paşa ise, kendisince bir mahzur olamayacağını söyleyince, Ryan’ın bu teklifine önce karşı çıkan Yusuf Kemal Bey, daha sonra kabul etmek zorunda kaldı.¹⁴⁴ Ertesi gün yapılan görüşmelerde, Lord Curzon’un Sevr Antlaşması hususunda ileri sürdüğü değişiklik tekliflerinin kabul edilir tarafı yoktu. İstanbul ve Ankara heyetleri, hemfikir olarak Anadolu’nun Yunanlılar tarafından derhal boşaltılmasını istiyordu. Lord Curzon’un öncelikle mütareke yapılmasında ısrar etmesi üzerine, Londra görüşmelerinden olumlu bir sonuç elde edilemedi. Ankara’yı hâlâ İstanbul’un bir parçası olarak gören İngiltere, ancak Sakarya Zaferi’nden sonra Ankara’nın varlığını kabul etmek zorunda kalmıştı.¹⁴⁵

Sonuçta İtilaf Devletleri, hem Şark Meselesi’ni görüşmek hem de Türk askerî faaliyetini durdurmak amacıyla 21 Mart 1922 tarihinde Paris’te toplandılar ve aldıkları kararları 22 Mart’ta Türkiye ve Yunanistan’a bildirerek, mütareke teklifinde bulundular. Bir anlamda barış şartlarının esaslarını kapsayan ikinci nota aslında Sevr’in başka bir surette ifadelendirilmiş hali idi. Yunanistan mütareke teklifini derhal kabul etti. Ankara Heyeti ise, bu konuda kendisini yetkili görmediğini belirterek 3 Nisan 1922’de Ankara’ya döndü.

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

TBMM İtilaf Devletleri notasına 5 Nisan 1922'de verdiği cevapta, mütarekeyi kabul ettiğini, ancak Yunanlıların mütarekenin imzalanmasından itibaren dört ay içinde Anadolu'yu boşaltmasını istedi.¹⁴⁶ Fakat bu teklif İtilaf Devletleri tarafından reddedildi. Bu arada Londra'daki temaslarını tamamlayarak Paris'e gelmiş olan Ahmed İzzet Paşa, Fransa Başbakanı Poincare ile de görüşmüştü.¹⁴⁷

Misâk-ı Millî esasları üzerinde ısrar eden İzzet Paşa, Türkiye'nin çıkarlarına ters düşen bir antlaşmaya imza koymaktan çekinmiştir. Diğer taraftan, İstanbul Hükümeti de "Üçler Konferansı"nın barış tekliflerine 8 Nisan 1922 tarihli bir nota ile cevap verdi. Bu notada, Anadolu'nun mümkün olduğu kadar süratle tahliye edilmesi, fakat bir ihtiyatî tedbir olarak Yunan kuvvetlerinin Trakya'ya nakledilmesine ve orada toplanmasına izin verilmemesi isteniyordu. Ayrıca bazı özel sebeplerden dolayı konferansın, Batı Avrupa şehirlerinden birinde toplanması rica ediliyordu.¹⁴⁸ Hariciye Nazırı Ahmed İzzet Paşa, Bâbîâli'nin cevabî notasını 8 Nisan sabahı İtilaf Devletleri yüksek komiserlerine verdi.¹⁴⁹ İzzet Paşa'ya göre, İtilaf Devletleri, Türkiye'nin istiklal ve mevcudiyetini temin ederse, Anadolu'da sulha razı olacaktı. Anadolu ile İstanbul arasındaki anlaşmazlığı ancak sulh halledebilirdi.¹⁵⁰

Fakat İtilaf Devletleri, 15 Nisan 1922'de Türkiye'nin isteklerini reddettiler. Böylece bütün teşebbüsler sonuçsuz kaldı. Artık gerçek ve adil bir barış İtilaf Devletleri aracılığı ile değil, ancak kesin bir Türk zaferi ile kazanılacaktı. Ayrıca, Anadolu üzerindeki emellerinden vazgeçmeyen Yunanlılar, işgal etmiş oldukları Türk topraklarını terk etmelerinin sözü konusu edildiği sırada, yeniden işgal hareketine başladılar. 7 Haziran 1922 sabahı Yunan savaş gemileri Samsun'u bombalayınca, İstanbul ve Ankara Hükümetleri bu saldırıyı şiddetle protesto ettiler.¹⁵¹ Bu olayın yankıları henüz sona ermişti ki, İzmir ve Manisa çevresini Yunanistan'a ilhak etmek için harekete geçen İzmir'deki Yunan Komiseri Sterghiades bir milli savunma ligası teşkil ederek, 30 Temmuz 1922'de "İonia Muhtariyetini" ilan etti. Bu gelişmeler üzerine Bâbîâli, 1 Ağustos 1922 tarihinde İstanbul'daki müttefik devletlerin yüksek komiserlerine bir nota vererek, Yunanlıların Batı Anadolu'da muhtariyet ilan etmelerinin, hiçbir kıymeti olmadığını bildirerek sert bir dille protesto etti. Bunu 9 Ağustos'ta Ankara'nın protestosu izledi. Ancak, Yunanlıların istekleri bununla da bitmemiş, bu kere barışı Türklere zorla kabul ettirmek için, İstanbul'u işgal etme teşebbüsüne giriştiler. Bunun için 29 Temmuz'da İngilizlere başvurarak müttefiklerin iznini istediler. Fakat bu istekleri müttefiklerce kabul görmedi. Bilhassa İstanbul'un ve Boğazların İngiltere'nin kontrolü altına girmesi demek olan böyle bir hareket, Fransa ve İtalya'yı telaşlandırdı. Bunun üzerine Yunanlıların muhtemel bir hareketine karşı gerekli tedbirleri alan İngiltere, 31 Temmuz'da Fransa ve İtalya ile birlikte Yunan isteklerini reddetti.

Buna rağmen İngiltere Başbakanı Lloyd George, 4 Ağustos 1922 tarihinde Avam kamarasında yaptığı bir konuşmada, savaşın tüm sorumluluğunu Osmanlı Devleti'ne yükleyerek, Ankara'nın bütün teklifleri reddettiğini, Karadeniz Bölgesi'nde Türklerin Hıristiyanlara zulüm yaptığını, son otuz senedir de azınlıkları yok etme politikası izlediğini iddia ederek, Türkiye'yi tehdit etti.¹⁵² Bunun üzerine Hariciye Nazırı Ahmed İzzet Paşa, 14 Ağustos 1922'de İngiliz yüksek komiserliğine verdiği bir nota ile, Lloyd George'un Avam kamarasındaki nutkunu protesto etti.¹⁵³

İtilaf Devletlerinin ve özellikle de İngilizlerin Boğazlara yerleşme ve Türkiye'yi kontrolleri altına alma gayretleri Ankara tarafından dikkatle takip ediliyordu. Fakat Türkiye, Paris Konferansı'ndaki teklifleri reddedecek olsa bile, ne Fransa'nın, ne de İtalya'nın kuvvete

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

başvurmaya niyetleri vardı. Öyleyse Türk davasının çözümlenmesi, yeni ve büyük bir zaferin neticesine bağlı kalıyordu. Bu çözüm de, 26 Ağustos 1922 sabahı başlayan ve 30 Ağustos'ta Türk ordusunun kesin zaferi ile sona eren "Başkomandanlık Meydan Muharebesi" neticesinde alındı. 11 Ekim 1922'de İtilaf Devletleri ile yapılan Mudanya Ateşkes Antlaşması, askerî zaferlerin ardından gelen ve bu zaferlerin anlamına yakışan ilk siyasî ve diplomatik başarı oldu.

İstanbul Hükümeti'nin Çekilmesi Sürecindeki Gelişmeler

Mudanya'da Türk Millî Mücadelesi'nin zaferi karşısında boyun eğen İtilaf Devletleri Türkiye'nin geleceğini görüşmek üzere Lozan'da bir konferans toplanmasına karar vermişlerdi. Bu büyük mücadele millî bağımsızlık ve egemenlik düşüncesi ile yürütülmüştü. Mustafa Kemal Paşa'nın memleketin idarî sistemi hakkındaki düşüncesi Cumhuriyet idi. Ancak bu idare sisteminde saltanata yer olamazdı. Teşkilat-ı Esasî'de egemenliğin kayıtsız ve şartsız millete ait olduğu hükmü olmasına rağmen, mecliste muhalif grupta bulunan milletvekilleri, saltanat ve hilafetin korunması lehinde çalışmaya başlamışlardı. Bu arada, 17 Ekim 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çeken Sadrazam Tefvik Paşa, zaferin İstanbul ile Ankara arasındaki anlaşmazlık ve ikiliği kaldırmış olduğuna işaret ederek, konferansta milletin haklarını birlikte müdafaa etmeyi teklif etti.¹⁵⁴

Mustafa Kemal Paşa, bu isteğe çok sert bir karşılık vererek, Türk Milleti adına yegane söz sahibi merciin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu bildirdi.¹⁵⁵ Ertesi gün ise, İstanbul'a gelen Refet Paşa'yı, Padişah adına Tefvik Paşa'nın oğlu Ali Nuri Bey karşılamış, Refet Paşa da, kendisinden saltanat ve hilafet makamına bağlılık ve sevgi dileklerinin iletilmesini istemişti.¹⁵⁶ Bunun üzerine, Meclis-i Vükela, Refet Paşa ile temasa geçerek, Padişah'ı, meclisi onaylayan ve millî hareket liderlerini başarılarından dolayı kutlayan bir beyanname yayınlaması hususunda iknaya karar verdiler. Böylece Refet Paşa tarafından düzenlenen, Hariciye Nazır İzzet Paşa'nın da biraz değiştirmiş olduğu beyanname, Padişah adına hemen ilan edilmek üzere Vükela Meclisine arz edildi.¹⁵⁷ Ancak bunda zaferden duyulan memnuniyet dile getirilmekle beraber, inatla Mustafa Kemal ve arkadaşlarından hiçbir şekilde söz edilmiyordu. Fakat Padişah'ın "Milletin hakanı ve İslâmın halifesi" olduğu bilhassa vurgulanıyordu. Anlaşılan, durumun ciddiyeti bazı nazırlarca yeterince anlaşılmamış, bazılarınca da karamsarlığa düşülmüş olacak ki, bu öneriye itiraz edilmiştir.¹⁵⁸

Bu sırada İtilaf Devletlerinin İstanbul temsilcileri 27 Ekim 1922'de Ankara ve İstanbul Hükümetlerine şifahî bir nota vererek, 13 Kasım'da Lozan'da toplanacak olan konferansa davet ettiler. Mustafa Kemal Paşa'nın 18 Ekim tarihli, sulh konferansında Türkiye'yi temsil edecek yegane merciin TBMM olduğunu hatırlatan telgrafını kendisine mahsus bir talimat zanneden Hamit Bey, bu telgrafı aynen Tefvik Paşa'ya iletmemişti.¹⁵⁹ Bu durumdan habersiz olan Tefvik Paşa, İtilaf Devletlerinin çağrısı üzerine, bu kere doğrudan doğruya TBMM Başkanlığı'na müracaat etti ve 29 Ekim 1922 tarihli telgrafında, Bâbüâlî'nin her türlü baskıya karşı direnerek, Sevr Antlaşması'nı imzalamamak suretiyle hizmet etmiş olduğuna değinerek, birleşme hususunda hazır olduğunu, memleketin geleceği ve milletin haklarını savunmak üzere Ankara'ca tayin edilecek bir zatın derhal İstanbul'a gönderilmesini istedi.¹⁶⁰ İstanbul'un bu telgrafları Ankara nazarında birer hıyanet belgesi olarak nitelendirildi. Bu istek mecliste çok sert tartışmaların meydana gelmesine sebep olduğu gibi, Mustafa Kemal Paşa'ya son darbeyi vurmak için de büyük bir fırsat verdi. Nihayet 1 Kasım 1922 tarihinde toplanan meclis, şahsî saltanatın kaldırılmasıyla kayıtsız ve şartsız

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

millî egemenlik esasının kabulü ve ülkenin idaresi ve fiilen yönetilmesinin yalnızca TBMM'ye verilmesini kabul ederek, oybirliği ile saltanatın kaldırılmasına karar verdi.¹⁶¹ Diğer taraftan, 29 Ekim'de Tefvik Paşa vasıtasıyla Sultan Vahdeddin ile uzun bir görüşme yapan Refet Paşa, hükümetin istifasını istemiş, Padişah da, Büyük Millet Meclisi Hükümeti İstanbul'un kontrolünü kesin olarak üzerine alıncaya kadar İstanbul Hükümeti'nin vazifesinde kalmasında ısrar etmiştir.¹⁶² Fakat saltanatın kaldırılmasıyla çok zor durumda kalan Tefvik Paşa Hükümeti, 3 Kasım 1922'de Refet Paşa'nın verdiği bir muhtıra ile konuyu görüştüğü sırada nazırlardan bazıları toplantıyı terk ederek istifalarını verdiler.¹⁶³ Bu gelişmeler üzerine, 4 Kasım 1922 Cumartesi günü Tefvik Paşa başkanlığında toplanan kabine üç saat kadar süren müzakereden sonra istifa kararı aldı.¹⁶⁴ Böylece, 19 Ekim'de İstanbul'a gelmiş olan Refet Paşa, aynı gün yönetimi Türkiye Büyük Millet Meclisi adına devralarak, bütün nezaret müsteşarlarına resmî faaliyetlerinin durdurulduğunu, her çeşit iş için tek merciin Ankara olduğunu bildirdi.¹⁶⁵

Sonuç olarak Damat Ferit Hükümetleri, ülkenin bağımsızlığı için teslimiyetçi politikalar izlemiş, bunun dışındaki hükümetler açık veya gizli olarak Kuvâ-yı Millîye'yi desteklemekten çekinmemişlerdir. Bilhassa Harbiye Nezareti ve Meclis-i Vükela'da görev alan vatanseverlerin bir devlet adamı ciddiyeti içinde işgalcilerin keyfî davranışlarına şiddetle karşı koydukları görülmektedir. Kuvâ-yı Millîye'yi, "Kuvâ-yı gayr-ı millîye" olarak nitelendiren Damat Ferit, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını gıyaben idama mahkûm ettirdiği gibi, İstanbul'da bulunup, Kuvâ-yı Millîye'ye destek verenler üzerinde de baskı kurmuştur. Ancak Ali Rıza Paşa Hükümeti ile yeni bir sayfa açılmış, bu hükümet zamanında Kuvâ-yı Millîye daha da güçlenmiştir. Salih Paşa'nın sadareti sırasında gelişen hadiseler, işgallere karşı direniş ve alınan kararlar; Millî Mücadele'yi haklı olduğu davada meşru zeminlere oturtmuştur. Burada Ankara'nın Kurtuluş Savaşı'ndaki yeri ve hizmetleri tartışılmayacak boyuttadır. Ancak İstanbul'da Damat Ferit Hükümetleri dışındaki hükümetlerin; bilhassa Ahmet İzzet, Ali Rıza, Salih ve Ziya Paşa gibi Kuvâ-yı Millîye hareketine destek vermiş olan askerlerin doğrudan görev aldıkları kabinelerin Millî Mücadele'deki hizmetleri küçümsenmemelidir.

Son Osmanlı Hükümeti Dönemi'nde İstanbul'daki depolarda bulunan çok sayıda silah ve cephane Anadolu'ya kaçırılmış, hükümet merkezindeki yabancı silah firmalarına açıkça siparişler verilmiş, yüzlerce yetenekli genç subay kolaylıkla Anadolu'ya geçirilmiştir.¹⁶⁶ Nihayet, Nezaret ve dairelerde askeri ve siyâsî bütün faydalı bilgiler hızla Anadolu'ya iletmeye çalışılmıştır. Memleketin feci durumu karşısında elde bulunan tek savunma ve direniş gücüne yardım etmeme, ya da onu zayıf düşürecek bir zıtlama içinde olmamışlardır. Ayrıca ülkeyi sömürge haline getirmek isteyenlerden himaye dilenmek gibi, bir hıyanet ve alçaklık içinde olmadılar.

Bu mücadele, bir büyük milletin yeniden var oluş savaşıdır. 21 Ekim 1920 tarihinde iktidara gelen son Osmanlı Hükümeti olan Tefvik Paşa kabinesinin Anadolu mücadelesine katkısı inkâr edilemez. Bu hükümet Dönemi'nde İstanbul Polis Müdürlüğü'ne getirilen, aynı zamanda "Millî Müdafaa Teşkilatı" merkez heyeti başkanı olan Miralay Esat Bey ile Harbiye Nazırlığı'na getirilen Ziya Paşa'nın çok büyük hizmetleri olmuştur. İstanbul halkı askeri, memuru, işçisi, esnafı, aydını her kesimden insanı ile hep Anadolu hareketinin yanında yer almıştır. İstanbul'daki cemiyetler içinde "Hilâl-i Ahmer" in, gizli teşkilatlarda görev alan sivil ve askerî memurların olağanüstü hizmetleri olmuştur. Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey'in, "İstanbul, Ankara ile birlikte hem ağlamış ve hem de gülmüştür."¹⁶⁷ sözü bir gerçeği ifade etmektedir.

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Bu konuyla ilgili olarak, Salih Paşa'nın sadareti sırasında ve onun yardımıyla Anadolu'ya geçmiş olan Yusuf Kemal Bey, İstanbul basınına vermiş olduğu beyanatta, İstanbul'un yalnız gözyaşlarıyla değil, daha başka suretlerle de mücadeleye iştirak etmiş olduğunu, davanın Anadolu davası değil, milli bir dava olduğunu söylemiştir.¹⁶⁸ Damat Ferit Hükümetleri hariç, diğer İstanbul Hükümetleri iki taraflı bir siyaset izlemiştir. Görünürde milli hareketin karşısında, ama gizliden gizliye onun yanında idiler.

Bir büyük milletin yeniden var olma savaşını verdiği bu muazzam mücadelede Ankara Hükümeti, son Osmanlı Hükümeti'ne göre çok daha tutarlı, birlik ve beraberliğin en üst seviyeye çıktığı bir politika izlemiştir. İstanbul Hükümeti ileri gelenlerinin basına verdiği beyanatlara, ileri sürdükleri görüş ve düşüncelere bakıldığında, Ankara'nın istekleri ve "Misâk-ı Millî" ile büyük paralellik taşıdığı anlaşılmaktadır. Misâk-ı Millî konusunda Anadolu ve Trakya'nın düşman orduları tarafından boşaltılmadan barış görüşmelerine girişmenin faydasız olacağına inanan Ankara, o yolda yürümeye devam etmiştir. İstanbul ise, Anadolu'nun gerçek gücünü hiçbir zaman tam manasıyla kavrayamadığından, daha temkinli ancak ürkek bir politika izlemiştir. Ancak, Ahmed İzzet Paşa'nın önce Dahiliye, sonra Hariciye Nazırı olarak görev yaptığı, Tevfik Paşa'nın başkanlığında kurulan son Osmanlı Hükümeti'nin icraatları ve Anadolu Harekatı karşısındaki tutumu, Damat Ferit hükümetlerine göre çok farklı bir çizgidedir. Avrupa'yı uzun süre barış umuduyla oyalayan son Osmanlı Hükümeti'nin göz yummasıyla, İstanbul'da bulunan silahlar ve cephane aralıksız olarak Anadolu'ya nakledilmiştir. Bunun yanı sıra Avrupa'dan her türlü silahın yedek aksamı ve askerî ihtiyaçların getirilmesi için Kuvâ-yı Millîye tarafından serbestçe pazarlıklar yapılmış, kontratlar imzalanmış, çok sayıda subay Anadolu'ya geçirilmiştir. Nihayet İstanbul'daki nezaret ve daireler askerî ve siyasî tüm faydalı bilgileri hızla Anadolu'ya iletmeye çalışmışlardır.¹⁶⁹ Bu yardımların önünü, Sakarya, Dumlupınar ve Başkumandanlık Muharebelerinde çok büyük katkıları olmuştur. Anadolu'nun İstanbul'daki memurları gizli olarak faaliyet gösteriyorlarsa da, bu faaliyetlerden Harbiye, Hariciye Nezaretleriyle, Merkez Kumandanlığı ve Polis Müdürlüğü haberdardı.¹⁷⁰ Dolayısıyla son Osmanlı Hükümeti, memleketin feci durumu karşısında, elde bulunan tek savunma gücüne yardım etmeme gibi bir şey yapmamış, ya da onu zayıf düşürecek bir zıtlığa gitmemiştir.

İstanbul çekmiş olduğu bütün sıkıntı ve acılara rağmen, milletçe kazandığı haklı gururunu kendine has tavrı ve ağırbaşlılığı ile kutlamıştır. Bu bakımdan İstanbul'un, Millî Mücadele'de üzerine düşen "vicdan görevini" hakkıyla yerine getirdiği kanaatindeyiz. Halbuki Millî Mücadele'ye bütün kalbiyle ve varlığıyla katılmış olan fedakar ve kahraman İstanbul bugüne kadar yeterince anlatılamamıştır. Dileğimiz, çok geç kalınmış olsa da bu çalışmayı diğerlerinin takip etmesidir.

Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI

Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 15 Sayfa: 700-717

Dipnotlar:

1. Vakıf, "Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Bir Nutku", 11 Kânûn-ı Sâni 1920, s. 784.
2. Metin Ayışığı, Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askeri ve Siyasî Hayatı), T. T. K. Yay., Ankara 1997, 160, 179.

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

3. Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1934, s. 219-223.
4. BOA, B. E. O., Harbiye Giden, nr. 340509.
5. BOA, B. E. O., Harbiye Gelen, nr. 340405.
6. Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1960, s. 3.
7. Ayışığı, 178-179.
8. Takvim-i Vekayi; 21 Kânûn-Evvel 1918, s. 3425.
9. Selahaddin Tansel; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Ankara 1973, c. I. s. 89
10. BOA., B. E. O., Harbiye Giden, nr. 342001.
11. Kâzım Özalp, Milli Mücadele I, Ankara, 1985, I5, Belge nr. 7.
12. Bu telgrafın tam metni için bk. Tansel, aynı eser I, 271.
13. Ahmet İzzet Paşa; Feryadım II, İstanbul 1993. s. 67.
14. Tayyib Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, Ankara 1959, c. I. s. 143.
15. Bu yazı için bk. Tansel: c. II, s.17.
16. BOA, B. E. O., Harbiye Giden, nr. 434541, L. 1.
17. BOA, B. E. O., Harbiye Giden, nr. 343541, L. 2.
18. BOA, B. E. O., Harbiye Giden, nr. 343541, L. 2, 3.
19. BOA., DH-SFR., D. 101. nr. 67. 70.
20. Ayışığı, 207.
21. BOA, B. E. O. (İsti'zan İrade-i Seniyye) İİS, nr. 343882; Takvim-i Vekayi, 9 Ağustos 1919, nr. 3621.
22. Ali Fuat Cebesoy; Milli Mücadele Hatıraları I, İstanbul 1953, 148.
23. Bu hususta haklarında tahkikat açılan devlet adamları için bk. Hadisat, 13 Haziran 1919, nr. 164.
24. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, II, Ankara 1973, s. 92-93.
25. BOA, DH-KMS, D. 53-2, nr. 63, lef. 4.
26. BOA, DH-ŞFR, D. 102. nr. 64.
27. Atatürk; Nutuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1975. c. I, s. 69.
28. Ahmet İzzet Paşa, aynı eser, II, 74.
29. Ayışığı, 218.
30. BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları, nr. 455.
31. BOA. B. E. O., Harbiye Giden, nr. 344517.
32. Şimşir, aynı eser, I, 156.
33. Aynı yer. Bu telgraf metni için ayrıca bk. Vakit, 9 Ekim 1919, s. 695.
34. Mustafa Kemal Paşa'nın bu husustaki telgrafı için bk. Atatürk, Nutuk I, 281-282.
35. Bu protokolün tam metni için bk. Tansel, II, 148.
36. Atatürk, aynı eser, I, s. 320. Mustafa Kemal Paşa, bu görüşmenin ardından bir gazetecinin, seçimden sonra Teşkilat-ı Milliye'nin ilga edilip edilmeyeceği hususundaki sorusuna şu cevabı vermiştir: Teşkilat-ı Milliye'nin milli iradeyi hakim kılmaktaki gayesi, Millet Meclisi'nin toplanarak, kanun yapma hakkı ve gözetim görevini tam bir emniyet ve serbesti ile sahip olmasını tahakkuk ettirmektir. Böylece Millî Meclis, her türlü saldırı ve müdahaleden korunmuş bir şekilde büyük bir ciddiyetle kanun yapma görevini yerine getirmeye başladıktan sonra, bugünkü faaliyet tarzına ve varlığını sürdürmesine sebep kalmamış olduğundan, Teşkilat-ı Milliye, iç tüzüğü gereğince çalışmalarına son verecektir. "Bk. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara 1981, c. III, 13.
37. BOA, B. E. O., Harbiye Giden, nr. 345518, lef. 4.

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

38. BOA, B. E. O., Harbiye Giden, nr. 345518, lef. 5.
39. BOA, M. V. Mazbataları, nr. 629.
40. BOA, aynı mazbata, nr. 629.
41. BOA, DH-KMS, D. 53-4, nr. 30, lef. 3; DH-ŞFR, D. 104, nr. 44.
42. BOA, DH-KMS, D. 53-4, nr. 31.
43. Tansel, II, s. 197-198.
44. Kâzım Özalp, aynı eser, 64. Bu sınır hattı, Ayvalık'ın kuzeyinden başlayarak, doğudaki Akmaz Dağı'na ve oradan güneye dönerek Umurlu'ya kadar devam ediyor, sonra batıya kıvrılarak Selçuk hizasından Ege Denizi'ne varıyordu.
45. Tansel, 196.
46. Tansel, 197.
47. Tansel, 201.
48. Atatürk, 440-441.
49. Taner Baytok, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara. 1970, 50.
50. Nimet Arsan, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Ankara, 1991, s. 269.
51. Arsan, 270.
52. Aynı yer.
53. Bu "Hatt-ı Hümayun" sureti için bk. Mahmut Kemal İnal; Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, İstanbul, 1953, 2052.
54. Bu husustaki irade-i seniyye için bk. BOA, B. E. O. İİS., nr. 347035.
55. Kuvâ-yı İnzibatiye hakkındaki kararname ve bu hususta Süleyman Şefik Paşa'ya verilen talimat ve selahiyeti bildiren irade-i seniyye için bk. BOA, DUİT, D. 15-3, nr. 4-3; Takvim-i Vekayi, 18 Nisan 1920, nr. 3835.
56. BOA., B. E. O., Harbiye Giden, nr. 347778, 348629. İrade ile tasdik edilen bu kararlar hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çok sayıda belge mevcuttur. Biz burada örnek olması açısından bazı tasniflerin adlarını ve numaralarını vermekle yetineceğiz. BOA., B. E. O. Harbiye giden, nr. 348255; 348148, 348149, 348629, 349807, 349038, 349076, 349101, 349174, 349258, 349568, 348569, 348287, 349101, 349653, 351645, 352833, 353589, 353760, 347778, 348153; DUİT, D. 80, nr. 1-44, 47, 48, 49, 50, 51, 52; D. 79-5, NR. 141 ilh.
57. Şimşir, II, 307.
58. Aynı eser, 327, 335.
59. Şimşir, 352.
60. Arnold J. Toynbee, The Western Question in Greece and Turkey, London 1922, 185.
61. BOA, Meclis-i Vükela, Mazbataları, nr. 538; Vakit, 26 Teşrin-i evvel 1920, s. 1035.
62. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 95.
63. BOA, B. E. O. Harbiye giden, nr. 349548.
64. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Ankara 1975, II, 386-388.
65. Takvîm-i Vekayi, 26 Teşrin-i evvel 1920, s. 3991.
66. Gotthard Jaeschke, aynı eser, s. 205,
67. Mahmud Kemal İnal, aynı eser, s. 1997.
68. Bu mektubun tam metni için bk. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, s. 329, Ek. 31.
69. 26 Ekim 1920 tarihli, Mustafa Kemal Paşa'dan Ahmed İzzet Paşa'ya gönderilen ve "Misak-ı Millî" kararlarını ihtiva eden tel yazısı için bk. Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II,

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Ankara 1987, 113.

70. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 96-97; Bilal Şimşir, aynı eser, II, 448. Neşet Bey'in Anadolu'dan dönmesinden sonra, mülazım İhsan Bey adında bir subay daha gönderilmiş, bu subay Zonguldak'a kadar gidip dönmüştür. Bundan sonra Ayan Meclisi muhafız bölüğü subaylarından Halit Bey'e talimat verilerek Ankara'ya gönderilmişse de, bu subayın dönüşü uzandığından, doğrudan doğruya Ankara TBMM Hükümeti'ne Bâbîâli tarafından telgrafla müracaat edilerek Ahmed İzzet Paşa başkanlığında bir heyetin gönderileceği bildirilmiş ve bu hususta Ankara'nın onayı istenmiştir. Bu telgrafa Ankara'dan verilen cevapta, İstanbul heyetinin Bilecik yoluyla Ankara'ya gelmesinin beklendiği bildiriliyordu. Bk. Tarık Mümtaz Göztepe, Osmanoğullarının Sonı Padişahı Vahdeddin Mütareke Gayyasında, İstanbul 1969, s. 381.
71. Metin Ayışığı, aynı eser, 226.
72. Mahmut Kemal İnal, aynı eser, s. 1997.
73. Rauf Orbay, Rauf Orbay'ın Hatıraları, Yakın Tarihimiz, İstanbul 1964, II, s. 386.
74. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 100.
75. Vakit, 17Aralık 1920, s. 1085.
76. Bu hususta geniş bilgi için bk. Metin Ayışığı, aynı eser, 229.
77. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 101. Tefik Paşa'nın iktidara gelmesiyle birlikte, İstanbul ile Anadolu'nun uzlaşmasından kuşkulanan Ruslar, 34 vagon mermi ve topu bir bahane ile geri çekerek, başka bir tarafa sevk etmişlerdi. Fakat bu kuşklarının yersiz olduğu hususunda ikna edilince, sevkiyata yeniden başlamışlardı. Bk. T. B. M. Meclisi Gizli Celse Zabıtları, 1: 126, C: 2, C: II, s. 461.
78. Halide Edip Adivar, The Turkish Ordeal, London 1928, s. 236.
79. Bu telgrafın tam metni için bk. İkdâm, 5 Nisan 1921, s. 8643. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kurduğu düzenli birliklerin ilk savunma savaşı olan I. İnönü Muharebesi ile elde edilen büyük başarı yurdun her tarafında sevinç gözyaşlarıyla karşılandı. İstanbul basınında günlerce manşetten inemedi. O sırada Ankara'da bulunan İstanbul Hükümeti Dahiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa genel karargaha giderek umumî sevince katıldı. Bu zaferde büyük rol oynamış olan eski öğrencileri İsmet ve Refet Paşaları kutladı. Bk. Metin Ayışığı, aynı eser, 280; Halide Edip Adivar, aynı eser, s. 238.
80. Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk II, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1975, 141-142.
81. Atatürk, aynı eser, II, 142.
82. Atatürk, aynı eser, II, 143.
83. Atatürk, aynı eser, II, 144.
84. Bu şifre telgrafın tam metni için bk. Metin Ayışığı, aynı eser, 233.
85. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 103.
86. Atatürk, aynı eser, II, 164; Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara 1989, I, 274.
87. BOA, B. E. O. Harbiye giden, nr. 350808.
88. BOA, M. V. Mazbataları, nr. 98.
89. BOA, B. E. O. Harbiye giden, nr. 348144.
90. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 106.
91. Vakit, 27 Aralık 1921, s. 1157 (Londra-Journal D'Orient'ten affen).
92. Metin Ayışığı, "30 Ağustos Zaferi ve İstanbul'daki Yankıları", Tarih ve Toplum, Eylül 1992, s. 43.
93. Bu hususta geniş bilgi için bk. Metin Ayışığı, "Millî Mücadele'de İstanbul'dan Anadolu'ya Yapılan Silah Sevkiyatı ve İstihbarat Meselesi", ATA Dergisi, Konya 1992, s. 87-88.
94. Halide Edip Adivar, aynı eser, s. 236.
95. Mustafa Kemal Atatürk, aynı eser, II, 197.

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

96. Ibid.

97. Ibid; Salahi R. Sonyel, aynı eser, II, 138.

98. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 110.

Ancak, Vakit gazetesinde yer alan bir habere göre, heyetin Ankara'dan ayrılışları sırasında başta Mustafa Kemal Paşa, kabine üyeleri, bazı milletvekilleri ve Ankara kumandanı hazır bulunmuşlardı. Bern Büyükelçisi Münir (Ertegün) Bey, Ankara Hükümeti adına Londra'da bulunduğuandan dönen heyet arasında değildi. Bk. Vakit, 20 Mart 1921, s. 1177.

99. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 111.

100. BOA, B. E. O. İsti'zan-ı İrade-i Seniyye, nr. 350974.

101. BOA, M. V. Mazbataları, nr. 128.

102. BOA, aynı belge, nr. 128.

103. BOA, M. V. Mazbataları, nr. 164.

104. BOA, aynı belge, nr. 164.

105. Metin Ayışığı, aynı makale, 15.

106. BOA., DUIT, D. 79-4, nr. 176/3-9. İrade-i Seniyye'nin tarihi 22 Mart 1921' dir.

107. Vakit, 16 Kasım 1920, nr. 1056.

108. Gotthard Jaeschke, "Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I, T. T. K. Yay., Ankara 1989, 138.

109. Ibid, 139.

110. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 113. Ahmed İzzet Paşa tarafından Franklin-Bouillon'a verilen 27 Mayıs 1921 tarihli bu mektubun tam metni için bk. aynı eser, s. 362, ek. 42.

111. BOA, DUIT (Dosya Usulü İradeler), D. 4, nr. 28-12.

112. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, 115.

113. İzzet Paşa'nın bu hususta Mustafa Kemal Paşa ile yapmış olduğu telgraf haberleşmesi için bk. aynı eser, 362-366, Ek. 43, 44, 45.

114. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 116. Bu telgrafın tam metni için bk. T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, XVIII, 62.

115. Bilal Şimşir, aynı eser, III, 585; Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İngiliz Belgeleri, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara 1991, 193.

116. Bilal N. Şimşir, aynı eser, III, 617-618.

117. BOA, B. E. O., Harbiye Giden, nr. 34/54/4.

118. Ibid.

119. BOA, aynı belge.

120. Salih Paşa'ya verilen bu talimatın tam metni için bk. Ahmet İzzet Paşa, aynı eser, II, 141-142.

121. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 142. Salih Paşa'nın Ankara'ya gönderdiği bu mektupların tam metni için bk. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 388-390.

122. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, XVIII, 63.

123. Yusuf Kemal Bey, İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Horace Rumbolt'la da görüşmüştü. Bk. Gotthard Jaeschke, aynı eser, I, 174.

124. Yusuf Kemal Tengirşenk, Vatan Hizmetinde, Ankara, 1981, 241

125. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 157. Fransızca olarak verilen bu telgrafın tam metni için bk. aynı eser, II, 410, Ek. 62.

126. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 159.

127. Yusuf Kemal Tengirşenk, aynı eser, 243.

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

128. Tahsin, Bey'in meclisteki konuşması için bk. T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, C. XVIII, 65.
129. T. B. M. M. Z. C., XVIII, 63; Atatürk, aynı eser, II, 247-248.
130. BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları, 4 Mart 1338, nr. 69/1.
131. Bu telgrafın tam metni için bk. Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 411-413, Ek. 64.
132. BOA, M. V. Mazbataları, nr. 69/2.
133. BOA. aynı mazbata, nr. 69/2.
134. Salâhi R. Sonyel, aynı eser, II, 221-222; Gotthard Jaeschke, aynı eser, I, 174. Halbuki Yusuf Kemal Bey, Tefvik Paşa'dan başka nazırları ziyarete ve onların ziyaretini kabul ve iadeye hey'et-i vekile kararıyla mezun değilim demişti. Bk. Yusuf Kemal Tengirşenk, aynı eser, 241-242.
135. BOA, M. V. Mazbataları, nr. 69/2.
136. BOA, aynı mazbata, nr. 69/2.
137. Vakıf, 14 Mart 1922, s. 1529.
138. Ibid.
139. O sırada Vekiller Heyeti Başkanı olan Fevzi (Çakmak) Paşa, bu kısa ziyarete değinerek, Yusuf Kemal Bey'in İstanbul'dan geçerken Halifeye uğramasının tabii olduğunu, bu hususta birlik ve beraberlik göstermek gerektiğini ifade etmiştir. Bk. Metin Ayıışı, aynı eser, 254.
140. Tevhîd-i Efkâr, 3 Mart 1922, s. 3291; İkdâm, 4 Mart 1922, s. 8927.
141. Tevhîd-i Efkâr, 4-5 Mart 1922, s. 3292-3293.
142. Tevhîd-i Efkâr, 12 Mart 1922, s. 3300.
143. Peyâm-ı Sabah, 14, 20 Mart 1922, s. 11606, 11613; İkdâm, 25 Mart 1922, s. 8988.
144. Yusuf Kemal Tengirşenk, aynı eser, s. 247. Aynı gün, yani 15 Mart 1922'de Yusuf Kemal Bey, basına verdiği demeçte, Ankara ile İstanbul arasında fikir birliği olduğuna işaret ediyordu. Bk. Yusuf Kemal Tengirşenk, aynı eser, s. 251; Gotthard Jaeschke, aynı eser, s. 176. Bunun yanı sıra, Londra'ya gelen Yusuf Kemal Bey başkanlığındaki heyeti Reşid Paşa ve Ahmed İzzet Paşa ile birlikte karşılaşmışlardı. Bk. İkdâm, 16 Mart 1922, s. 8975.
145. Atatürk, aynı eser, II, 248; Lord Kinross, Atatürk, İstanbul, 1981, s. 510.
146. Atatürk, aynı eser, II, 254.
147. Fethi Okyar, Ahmed İzzet Paşa'nın Londra'da ne İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'la ve ne de Başbakan Lloyd George ile konuşmaya muvaffak olamadan, ancak Dışişleri Müsteşarı Mr. Buttler'i görerek ayrılmış olduğunu söylemektedir. Bk. Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, (Haz. Cemal Kutay), İstanbul, 1980, s. 302. Halbuki o sırada İngiltere başbakanı Londra dışında olduğundan İzzet Paşa, Lord Curzon'la 11, 14 ve 16 Nisan'da olmak üzere üç kere görüşmüştü. Ayrıca Üçler Konteransı'nın sona ermesinden sonra Fransa Başbakanı Poincare ile birçok kere görüşen Ahmed İzzet Paşa, Yusuf Kemal Bey'le de sık sık biraraya gelmişti. Bk. Tevhîd-i Efkâr, 4 Nisan 1922, s. 3323; İkdâm, 4 Nisan 1922, s. 8998; Lord Kinross, aynı eser, s. 459.
148. Tevhîd-i Efkâr, 9 Nisan 1922, s. 3328; Vakıf, 9 Nisan 1922, s. 1555.
149. Bu notanın tam metni için bk. Tevhîd-i Efkâr, 9 Nisan 1922, s. 3338.
150. Mahmut Kemal İnal, aynı eser, s. 2012.
151. Gotthard Jaeschke, aynı eser, I, 182.
152. Bilal N. Şimşir, aynı eser, IV, 334-340.
153. Gotthard Jaeschke, aynı eser, I, 189.
154. Atatürk, aynı eser, II, 294.
155. Ibid.
156. Gotthard Jaeschke, aynı eser, II, 2.

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

157. Ahmet İzzet Paşa, aynı eser, II, 454-455.
158. Ahmet İzzet Paşa, aynı eser, II, 194.
159. Atatürk, aynı eser, II, 295; Ahmed İzzet Paşa, aynı eser, II, 458-459.
160. Atatürk, aynı eser, II, 295; Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, s. 115.
161. Meclisteki bu görüşmeler hakkında geniş bilgi için bk. Atatürk, aynı eser, II, 296.
162. Genelkurmay ATASE Arşivi, A-1/4283, Kl. s. 1684, D. 39/436, F. 6.
163. Mahmut Kemal İnal, aynı eser, 1762; Mehmet Cavit, "Cavit Bey'in Hatıraları" Tanin, 18 Aralık 1946, s. 4454-1186. Cavit Bey'e göre, Ahmet İzzet Paşa, Refet Paşa ile olan görüşmesine dair, Meclis-i Vükela'ya verdiği raporda, Refet Paşa'ya atfen teşekkür edecek hükümetler, halife tarafından tasdik edilecek, meşrutî hükümetlerde hükümdarın haiz olduğu hak ve yetkilere halife de sahip olacaktı. İzzet Paşa, Cavit Bey'in, bunda bir yanlış anlama olmasın, şeklinde bir sorusuna karşılık, "Hayır!. tamamen Refet Paşa'nın kendi sözleridir" cevabını vermişti. Bk. Mehmed Cavit, aynı tefrika, Tanin, 18 Aralık 1946, s. 4454-1186. 23 Ekim 1922 tarihli bu rapor hakkında geniş bilgi için bk. Ahmet İzzet Paşa, aynı eser, II, 190-193.
164. Genelkurmay ATASE Arşivi, A-1/4283, Kls. 1684, D. 39/436.
165. Gotthard Jaeschke, aynı eser, I, 8.
166. Bu konu hakkında geniş bilgi için bk. Metin Ayışığı, "Millî Mücadele'de İstanbul'dan Anadolu'ya Yapılan Silah Sevkiyatı ve İstihbarat Meselesi; Ata Dergisi, Konya 1992.
167. Gotthard Jaeschke, aynı eser, I, 169.
168. Yusuf Kemal Tengirşek, Vatan Hizmetinde, İstanbul 1967, s. 135, 242.
169. Yunan ordusu başkumandanı General Hacyanestis tarafından İstanbul'da işgal orduları başkumandanı General Harrington'a gönderilen 1 Ağustos 1922 tarihli mektupta bu duruma işaret edilerek, Yunanistan'ın kaygıları dile getiriliyordu. Bu mektubun tam metni için bk. Ahmet İzzet Paşa, aynı eser, II, 447-449, ek. 75.
170. Bu hususta geniş bilgi için bk. Metin Ayışığı, "Millî Mücadele'de İstanbul'dan Anadolu'ya Yapılan", ATA Dergisi, Konya 1992, s. 83-97.

Kaynaklar:

I - Belgeler

A- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. B. E. O. Harbiye Gelen-Giden.
2. DUİT (Dosya Usulü İradeler).
3. DH-İ-UM (Dahiliye Nezareti İrade-i Umumîye Müdüriyeti).
4. DH-KMS (Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti).
5. B. E. O. İsti'zan-ı İrade-i Seniyye, nr.
6. DH-ŞFR (Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi).
7. Meclis-i Vükela Mazbataları (1919-1922).

B- Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi.

- İstiklâl Harbi Tasnifi (A-1/4283, kls. 1684, D. 39-436).

C- Gazeteler.

1. Hadisat, 13 Haziran 1919, nr. 164.
2. Alemdar, İstanbul 1919.
3. İkdam, İstanbul 1921, 1922.
4. Peyâm-ı Sabah, 14, 20 Mart 1922.

KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL HÜKÜMETLERİ İLE KUVÂ-YI MİLLİYE ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

5. Takvîm-i Vekâyi, İstanbul 1919, 1920.
6. Tevhîd-i Efkar, İstanbul 1922.
7. Vakıt, İstanbul 1919, 1920, 1921, 1922.

II - Makale ve Eserler

- Adivar, Halide Edip, The Turkish Ordeal, London 1928.
- Ahmet İzzed Paşa, Feryadım II, İstanbul 1993.
- Akşin, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele I, İstanbul 1983.
- Akyüz, Yahya, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, T.T.K. Yay., Ankara 1988.
- Arsan, Nimet, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Ankara 1991.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk II, Kültür Bakanlığı Yayınları, İst. 1975.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, Ankara 1981.
- Ayıışığı, Metin, Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askerî ve Siyasî Hayatı), TTK Yay., Ankara 1997.
- Ayıışığı, Metin, "Millî Mücadele'de İstanbul'dan Anadolu'ya Yapılan Silah Sevkiyatı ve İstihbarat Meselesi", Ata Dergisi, Konya 1992.
- Ayıışığı, Metin, "30 Ağustos Zaferi ve İstanbul'daki Yankıları", Tarih ve Toplum, Eylül 1992.
- Baytok, Taner, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1970.
- Cebesoy, Ali Fuat, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953.
- Ertürk, Hüsamettin, İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1934.
- Gökbilgin, Tayyib, Millî Mücadele Başlarken I, Ankara 1959.
- Göztepe, Tark Mümtaz, Osmanoğullarının Son Padişahı Vahdeddin Mütareke Gayyasında, İstanbul 1969.
- İnal, Mahmut Kemal, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, İstanbul, 1953.
- Jaeschke, Gotthard, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I, T. T. K. Yay., Ankara 1989.
- Jaeschke, Gotthard, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, (çev. Cemal Köprülü), Ankara 1991.
- Karabekir, Kâzım, İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1960.
- Kinross, Lord, Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Sander Yay., İstanbul 1981.
- Mehmet Cavit, "Cavit Bey'in Hatıraları," Tanin, 18 Aralık 1946.
- Okyar, Fethi, Üç Devirde Bir Adam, (Haz. Cemal Kutay), İstanbul, 1980.
- Orbay, Rauf, Rauf Orbay'ın Hatıraları, Yakın Tarihimiz II, İstanbul 1964.
- Özalp, Kâzım, Millî Mücadele I, TTK., Yay., Ankara 1985.
- Sonyel, R. Salahi, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II, Ankara 1987.
- Şimşir, Bilâl, İngiliz Belgelerinde Atatürk, II, Ankara 1985.
- Tansel, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I, Ankara 1973.
- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları İ: 126, cl., 2, C:, II, Ankara 1985.
- Tengirşek, Yusuf Kemal, Vatan Hizmetinde, İstanbul 1967.
- Tengirşek, Yusuf Kemal, Vatan Hizmetinde, Ankara, 1981.
- Toynbee, Arnold J., The Western Question in Greece and Turkey, London 1922.